

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Географічний факультет
Кафедра географії та методики її навчання

Кваліфікаційна робота
на тему «ВИВЧЕННЯ НІМЕЧЧИНИ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ
ГЕОГРАФІЇ»

Спеціальність: 014.07 Середня освіта (Географія)

Освітня програма: Середня освіта (Географія)

Здобувача другого (магістерського)
рівня вищої освіти
Шостака Максима Руслановича

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
Кандидат економічних наук, викладач
Грицишин Анна Володимирівна

НАУКОВИЙ КОНСУЛЬТАНТ:
Доктор географічних наук, професор
Заставецька Леся Богданівна

РЕЦЕНЗЕНТ:
Кандидат педагогічних наук, доцент
Сокотов Юрій Вікторович

Тернопіль – 2025

Анотація

Шостак М. Р. Вивчення Німеччини в шкільному курсі географії.
Кваліфікаційна робота/ Шостак Максим Русланович, Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, науковий керівник кандидат економічних наук, викладач Грицишин А. В. Тернопіль, 2025, 77 ст. (Рукопис).

У кваліфікаційній роботі проведено комплексний аналіз теоретико-методологічних засад вивчення зарубіжних країн та методики викладання теми «Німеччина» у шкільному курсі географії. Проаналізовано географічну характеристику Німеччини, її місце у світовому господарстві та висвітлення її образу в чинних навчальних програмах і підручниках. Вперше здійснено комплексний аналіз можливостей і особливостей представлення Німеччини в сучасній шкільній географії, уточнено методичні підходи та визначено ефективні форми й методи роботи з країнознавчим матеріалом. Розроблено практичні рекомендації та фрагменти уроків, що можуть бути використані для підвищення ефективності навчального процесу в старших класах.

Ключові слова: Німеччина, шкільний курс географії, методика викладання, країнознавство, географічна освіта, навчальні програми.

Abstract

Shostak M. R. *Study of Germany in the School Geography Course.*

Qualification paper / Shostak Maksym Ruslanovych, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, academic supervisor – PhD in Economics, lecturer Hrytsyshyn A. V. Ternopil, 2025, 77 pages (Manuscript).

The qualification paper provides a comprehensive analysis of the theoretical and methodological foundations of studying foreign countries and the methodology of teaching the topic “Germany” in the school geography course. The geographical characteristics of Germany, its place in the world economy, and the representation of its image in current curricula and textbooks are analyzed. For the first time, a comprehensive analysis of the possibilities and features of presenting Germany in modern school geography has been conducted; methodological approaches have

been refined, and effective forms and methods of working with country-study material have been identified. Practical recommendations and lesson fragments have been developed, which can be used to improve the effectiveness of the educational process in upper secondary school.

Keywords: Germany, school geography course, teaching methodology, country studies, geographical education, curricula.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ КРАЇН У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ.....	7
1.1. Теоретичні основи країнознавства.....	7
1.2. Методологічні підходи вивчення зарубіжних країн у шкільній географії.....	12
1.3. Нормативно-правові засади шкільної географічної освіти в Україні.....	15
РОЗДІЛ 2. ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НІМЕЧЧИНИ ЯК ОБ'ЄКТА ВИВЧЕННЯ.....	22
2.1. Загальні відомості та фізико-географічне положення.....	22
2.2. Політико- та економіко- географічне положення.....	24
2.3 Природні умови та природньо-ресурсний потенціал.....	26
2.4. Населення та адміністративно-територіальний устрій.....	31
2.5. Загальна характеристика господарства.....	37
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ НІМЕЧЧИНИ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ.....	46
3.1. Аналіз навчальних програм та чинних підручників.....	46
3.2. Форми і методи навчання при вивченні.....	50
3.3. Практичні рекомендації та розробка фрагментів уроків.....	53
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що Німеччина, як найбільша економіка Європи та країна з найвищою чисельністю населення в Європі, має значний вплив на соціально-економічні процеси не лише в ЄС, але й у глобальному масштабі. Вивчення господарства країни та її сфери послуг — як вагомий приклад постіндустріальної системи та суспільства. Особливо важливими є сучасні політичні та економічні зв'язки з Україною. Однак, як і багато інших високорозвинених країн, Німеччина зіткнулася з викликами другого типу демографічного відтворення, що характеризується зниженням рівня народжуваності, зростанням частки літніх людей у структурі населення та іншими складними демографічними тенденціями. Це робить вивчення демографічної ситуації у Німеччині не лише актуальним, але й необхідним для розуміння впливу цих процесів на соціальну, економічну та політичну сфери як самої країни, так і Європейського Союзу в цілому.

Об'єктом дослідження процес вивчення країни у шкільному курсі географії

Предмет дослідження: методика викладання теми «Німеччина» у шкільній географії.

Метою дослідження є вивчення та аналіз теоретичних та методичних матеріалів для вивчення Німеччини у школі, розробка рекомендації та методичних напрацювань щодо підвищення ефективності навчального процесу

Для досягнення мети перед роботою поставлені такі **завдання:**

- узагальнити (систематизувати) теоретико–методологічні основи географічного дослідження країни;
- систематизувати методологічні підходи щодо вивчення зарубіжних країн у шкільному курсі географії;
- здійснити загальну географічну характеристику Німеччини;
- проаналізувати навчальні програми, навчальні плани та підручники з географії для ЗЗСО;

- виявити можливість використання матеріалів дослідження у шкільному курсі географії, розробити фрагменти уроків із тематики дослідження

В процесі дослідження було використано загальнонаукові та спеціальні методи, серед яких основними є системний підхід, історичний, математичний, картографічний та статистичний. Робота ґрунтується на детальному аналізі літературних джерел, картографічних матеріалів, статистичних даних (у тому числі офіційних даних Федерального статистичного управління Німеччини, ООН, Євростату), а також фондових матеріалів, які дозволили провести комплексне дослідження демографічних змін у Німеччині.

Наукова новизна отриманих результатів: у роботі вперше здійснено комплексний аналіз можливостей і особливостей представлення Німеччини в сучасному шкільному курсі географії. Уточнено методичні підходи до вивчення країни на різних ступенях шкільної освіти, визначено ефективні форми та методи роботи з країнознавчим матеріалом.

Практична цінність: отримані результати дослідження можуть бути використані у викладанні курсу географії в старших класах загальноосвітніх навчальних закладів (зокрема, для 10 класу), а також у подальших демографічних дослідженнях, пов'язаних із вивченням соціально-економічних наслідків демографічних змін у країнах Європи.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи: наукове дослідження складається із вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел інформації. Загальний обсяг роботи — 77 ст. Робота містить 8 рисунків, 2 таблиці.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ КРАЇН У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ

1.1. Теоретичні основи країнознавства

Країнознавство — наукова дисципліна, завданням якої є комплексне дослідження держав, країн та регіонів через узагальнення та систематизацію даних про географічне положення, природні особливості, ресурси, соціально-економічні, політичні, культурні процеси тощо. Сама назва даної науки, в поєднанні слів «*країна*» та «*знання*» вказує на об'єкт дослідження — країну, а точніше всіх її характеристик природних, суспільних, культурних [19].

Наука вивчення країн сформувалась на базі різних суспільних та природничих наук, найбільший вплив з яких має географія, фізичні та суспільні напрямки, дані з історії, політології, етнографії, культурології, економіки тощо, ці науки допомагають у створенні комплексного розуміння, що країнознавство — міждисциплінарне вчення де країна — головний об'єкт дослідження [19].

Предметом дослідження географічного країнознавства — територіальна організація природних, соціально-економічних та політичних просторів країни чи держави, її відносини з іншими державами та становище в глобальному вимірі [19].

Географічне країнознавство — це дисципліна, що комплексно вивчає країни та регіони, узагальнюючи дані про їхнє географічне положення, природні ресурси, населення, економіку, політику та культуру [19].

Країнознавці як науковці не тільки вивчають риси країн та держав, а й систематизують дані формуючи цілісне уявлення. В поле дослідження входить аналіз природних, соціально-економічних, політичних і культурних особливостей. Це і стає головною метою, спостерегаючи за динамікою функціонування окремих держав, регіонів, глобальних політичних систем давати чіткі уявлення про країну [20,19].

Мета країнознавства як наукового дослідження полягає у формуванні системи знань, даних, які надають глибоке розуміння сутності

функціонування країни, закономірності її динаміки, розквіту чи занепаду та специфіку ролі у світовому колі. Основні завдання країнознавства: систематизація відомостей про природу, соціальні та політичні умови, економіку та культуру держави, виявлення відповідностей територіального устрою господарства і населення, аналіз наслідків природного та суспільного фактору у розвитку держави, характеристику ролі країни у світовій системі господарства, культури та геополітики [9].

Виділяють також функції країнознавства, а саме існує два основних підходи до визначення ролі та призначення. М.Баранський виділяє: ландшафтознавство та вчення про економічний регіон, з точки зору сучасного наукового пізнання і комплексного підходу такі функції як: описова, науково-дослідницька, інформаційно-аналітична, культурно-освітня, практична, прогностична та світоглядна [20].

Країна — головна просторова одиниця дослідження в географії і географічному країнознавстві [19].

А також за визначенням зі «Словника суспільної географії.» Савчук І.Г.: «Країна — це Територія, яка, у відповідності до міжнародного права, виділяється як окрема політико-адміністративна частина у складі певної держави. Може мати державний суверенітет або бути залежною країною. Держави, де відсутній політико-адміністративний поділ, є тотожними країнам» [19].

Регіон світу — це просторові частини поверхні планети, що мають специфічні особливості природи, історії, демографії, культури, господарського розвитку, взаємодії суспільства і довкілля тощо [36].

Народ — об'єднання людей на основі походження з одної території (у т.ч. міфічного), спільності мови, господарської діяльності і культури [36].

Держава — окремий суб'єкт міжнародного права, що має всю повноту політичної влади (суверенітет) над населенням, яке мешкає на окремій ділянці поверхні Землі [19,20].

Територія — частина геопростору, що є «емпіричним рефрентом загальнонаукового поняття “простір” (Липец, 1979) та “географічна специфікація простору” (Василевський, Полян, 1978), яка якісно обмежена за вертикаллю й кількісно горизонтально, що дозволяє створювати двохвимірні моделі дійсності (карти) [36].

Комплексне географічне положення — просторове відношення одного просторового об’єкта до інших, що розташовані поза ним і впливають на його розвиток [19].

Початок наукового дослідження країн заснувався ще з часів давньогрецьких філософів, зокрема в працях Геродота (зокрема «Скіфія», «Історія») Страбона («Географія»), Птолемея, Гіппократа, Платона, Арістотеля, Фукідіда, Демокріта, Епікура. Становлення цього знання сформоване через низку факторів: загальний розвиток землеопису — як початкового формування географії, збільшенням досліджень невідомих територій на той час, війн, розвитком торговельних мереж між народами зі сходу та півночі, а також потребами формування дипломатії, пізніше до цього додалась експансія, міжнародна торгівля, відкриття нових земель та розвитком галузей туризму. Географія спочатку мала описовий країнознавчий характер, де предметом опису були нові території [9,20].

Саме в епоху античності сформувалось уявлення про принцип відповідності характеру країни, населення в ній до особливостей території, зокрема природно-кліматичних умов, дана концепція отримала назву географічний детермінізм. Географічний детермінізм був основою теоретичних напрямів геополітики, і довгий час функціонував як один з найголовніших напрямів суспільної географії, аж до XIX століття. В цьому напрямку працювали: Ф.Ратцель — засновник політичної географії з працею «Політична географія», його ідеї заклали основу для вчення Г. Маккіндера (концепція «Heartland»), А. Мехена («Концепція морської могутності»), К. Гаусгофер («Панрегіони» та геополітичний простір), Шарль Луї Монтеск’є «Про дух законів» [37].

В українських науковців були фрагменти «м'якого» детермінізму, вони визнавали вплив природного середовища, але зберігало провідну роль у суспільстві. Зокрема С. Рудницький казав про взаємозв'язок між природою та народом, але трактував його як взаємодію географічного простору і національного духу, праця «Україна — земля і народ» (1910). Також у працях О. Шаблія, П. Масляка, М. Пістуна, простежується сучасне розуміння детермінізму та чинників у системі суспільно-географічного аналізу [20,37].

Детермінізм формує середовище не тільки як початковий сприятливий чинник, який вказує на сферу людської діяльності, а й несе у собі шкідливий пасивний погляд, де людина стає неактивним суб'єктом, що не може змінювати природу відповідно до своїх потреб. Цю думку протиставляє більш сучасний погляд та вчення про географічний посибілізм [37].

Географічний посибілізм — напрямок у географії, періоду XIX–XX століть як вчення протилежність до географічного детермінізму, підкреслює волю вибору людини, та відкритість розвитку держави, серед наявних природних можливостей, ще його називають «принципи географії людини». Засновником цього напрямку став Поль Відаль де ла Блаш, його наступники Л. Февр, Ж. Брюнс К. Зауер, які заклали формування географії культури та географічного релятивізму [37].

Детермінізм втратив роль універсальної теорії, але зберігся як один із методологічних підходів до аналізу зв'язку природи й суспільства.

Серед етапів розвитку країнознавства можна виділити Середньовічний етап, він був пов'язаний із подорожами, торговими шляхами та місіонерською діяльністю. В цей час значна діяльність арабських географів Ібн Хордадбег, Ібн Баттута, Аль-Ідрісі, які створили детальні описи держав Близького Сходу, Північної Африки, Південної та Східної Азії. Територію України в середньовічну епоху описували в «Повісті минулих літ» та інших літописах давньоруських земель [20,37].

У Європі країнознавство відновилося в період походів христоносців і Великих географічних відкриттів. З появою нових материків поступово

виникали потреби в узагальненні даних про країни, їх природні ресурси, економіку, політичні особливості, корінне населення та побут. Подорожі Х. Колумба, В. да Гами, Ф. Магеллана, А.Веспуччі, Дж. Кука, та інших мали великі значення для опису нових територій та плануванні наступних морських подорожей, формуванні дипломатії між країнами та в процесі політики колонізації провідних країн епохи [20].

Вже з XIX століття країнознавчі вчення перетворилися в більш науково обґрунтовану дисципліну для системної географії та регіоналізму. Великий вплив мали ідеї О. Гумбольдта і К. Ріттера, вони започаткували основи порівняльного аналізу країн, у взаємозв'язку природи і суспільства. Друга половина XIX — на початку XX століття вчення активно розвивається в різних університетських географічних школах, зокрема Німеччини, Франції, Великої Британії та російській імперії, в цю епоху формується порівняльне країнознавство — мета якого упорядкування відмінностей держав: природних, суспільних, культурних. Українським науковцем того часу був С. Рудницький, який у своїй науковій роботі «Україна — земля і народ», 1910 року вперше заклав основи напряму українського країнознавства та обґрунтував територіальну цілісність українських земель. Вагомий внесок у розвиток українських країнознавчих досліджень минулого століття зробили, О. Шаблій, М. Пістун, Я. Жупанський, В.Круль та інші. Зародився термін Економічне країнознавство як напрям комплексного вивчення природних ресурсів, господарства, промисловості, населення, транспорту, політичного устрою та зовнішньоекономічних зв'язків держав[37].

Сучасне країнознавство є міждисциплінарним вченням, базується на географії, політології, економіці, соціології, культурології. Значну роль відіграють різні методи аналізу, а головними напрямками є соціально-економічне країнознавство, політичне, культурно-географічне країнознавство, екологічне країнознавство тощо [37].

Отже процес формування країнознавства базувався на поєднанні географічних та суспільних наук і був поступовим переходом від описових

спостережень природних процесів до комплексного наукового аналізу всіх характеристик країн.

1.2. Методологічні підходи вивчення зарубіжних країн у шкільній географії

Для вивчення зарубіжних країн у шкільному курсі географії важливими є обрані підходи за якими буде формуватися цілісне уявлення світу та окремих компонентів у свідомості учнів. Методологічні підходи визначають теоретичну базу, що забезпечує комплексне системне пізнання. Підходи складаються з пов'язаних між собою наукових методів, вони надають доказовість, системність, науковість у формуванні навчального матеріалу. Вони є не лише інструментом географічних досліджень, а й засобом організації пізнавальної діяльності учнів, сприяючи формуванню потрібних компетентностей [29].

Аналітичний метод передбачає розподіл географічного об'єкта – країну на окремі компоненти, синтетичний метод навпаки забезпечує поєднання отриманих знань у цілісну характеристику країни.

Метод порівняння є одним із найважливіших наукових методів у вивченні зарубіжних країн, саме він дозволяє встановлювати подібності та відмінності між державами за різними показниками [31].

Хорологічний метод — розвинений А. Геттнером фокусується на виявленні причинно-наслідкових зв'язків між компонентами географічного об'єкта або явища. У шкільному курсі він використовується під час роботи з картами, вивчення історичних особливостей розвитку країни тощо [31].

Картографічний метод відіграє важливу роль, він включає роботу з різними типами карт, побудовою картосхем, визначення координат, аналіз просторових моделей. Сучасні технології розширюють цей метод до використання геоінформаційних систем (ГІС) [31].

Вивчення зарубіжних країн неможливе без аналізу статистичних даних, зокрема економічних чи демографічних показників. Статистичний метод

формує навички опрацювання числової інформації, розуміння графіків, діаграм.

Описовий метод є традиційним, але залишається важливим у структурі шкільної географії, дозволяє створювати словесні характеристики країн: опис клімату, рельєфу, культури, способу життя населення. Сучасна методика наголошує, що опис має бути не лише фіксацією фактів, а й поясненням їх походження та взаємозв'язків [31,38].

Геоєкологічний метод дозволяє розглядати країни у взаємодії людини і природи, аналізувати наслідки антропогенних процесів, стійкість екосистем, рівень екологічної політики. За сучасними дослідженнями, геоєкологічний підхід особливо важливий для формування екологічної компетентності школярів.

Географічне моделювання полягає у створенні моделей — картографічних, математичних, соціально-економічних — які відображають процеси та структуру країни [31].

Методологія географії поєднує теоретичні положення та принципи, які регулюють процес географічних досліджень, спрямованих на вивчення закономірностей розміщення об'єктів і явищ на Землі та їх взаємодії.

Головні методологічні підходи до вивчення зарубіжних країн в географії узагальнюють використання методів географічних наукових досліджень та загальні наукові принципи. Характерним для географічного країнознавства є використання системного, історичного, геопросторового із сучасними інформаційними й моделювальними стратегіями [31].

Системний підхід є одним із фундаментальних. Країна - як складна система, що складається з підсистем — природних, соціальних, економічних, політичних — які взаємодіють між собою. Ця методологічна перспектива дає змогу дослідити країну в її цілісності та внутрішній структурі, виявити її складові та просторові закономірності. Virізняється сукупністю елементів або підсистем, які перебувають у взаємозв'язку й взаємодії; цілісністю; інформаційністю; складністю та ієрархічністю [31].

Історичний підхід передбачає аналіз розвитку країни в часовому вимірі, вивчення змін природних, соціальних, політичних та економічних систем у динаміці. Історичний підхід дозволяє простежити еволюцію держави, зміни її структур та функцій, місце в світовому господарстві тощо. Географи використовують архівні, літературні джерела, а також статистичні дані з різних історичних періодів, щоб реконструювати минулі стани території та провести можливі прогнозування [38].

Просторовий підхід допомагає аналізувати територіальну організацію країни: її просторовий поділ, розміщення населення, ресурсів, економічних центрів тощо. За такого підходу географічні методи, зокрема хорологічний метод, дозволяють поєднувати всю інформацію про країну — природну, соціальну, економічну — в єдину просторову модель. У класичних роботах підкреслюється, що хорологічний метод відповідає ядру регіоналізму та принципу цілісності простору (географічної системи) [31,38].

Інформаційний підхід набуває все більшого значення у сучасному країнознавстві. Він базується на використанні цифрових технологій, ГІС (геоінформаційних систем), дистанційного зондування й інших інформаційних ресурсів. За цим підходом дослідник аналізує країну за допомогою просторих баз даних, карт, електронних атласів та програмних інструментів, що дає змогу моделювати географічні процеси, візуалізувати просторові закономірності та виявляти тенденції трансформації [29].

Поєднання всіх цих підходів формує великий цілісний країнознавчий підхід, який передбачає цілісне вивчення природних, соціально-економічних і культурних особливостей країни і формує уявлення про територіальну цілісність держави. Країнознавчий підхід в собі може поєднувати також деякі напрямки: регіональний — розгляд країни в контексті певного регіону світу, порівняння сусідніх країн, виявлення спільних і відмінних рис, порівняльно-географічний — зіставлення країн за різними показниками (природні ресурси, населення, розвиток, рівень урбанізації тощо), культурологічний і

цивілізаційний — формування уявлення про особливості культури, традицій, історії народів.

Значення всіх підходів є важливим, адже формує цілісне уявлення про географічну картину світу, розвиває компетентності учнів, виховує толерантність щодо різних особливостей населення країн, та її розвитку, а також глобального мислення та розуміння геопросторових процесів через історичний та географічний контекст.

1.3. Нормативно-правові засади шкільної географічної освіти в Україні

Сучасна система географічної освіти України ґрунтується на широкому комплексі законодавчих, нормативних та концептуальних документів, які визначають зміст, структуру й методологічні основи навчання географії у закладах загальної середньої освіти. Ці документи формують правові засади функціонування освіти, регламентують компетентнісний підхід, визначають зміст освітніх галузей та очікувані результати навчання. Відповідно, саме нормативна база є фундаментом, на якому вибудовується методика викладання географії та країнознавства, а також формується зміст шкільних курсів, підручників і навчально-методичних матеріалів.

Основними документами, що регламентують зміст загальної середньої освіти, є:

- Закон України “Про освіту” (2017) – визначає принципи компетентнісного підходу та вимоги до результатів освіти [15].
- Закон України “Про повну загальну середню освіту” (2020) – регламентує структуру освітнього процесу, напрями оновлення змісту[16].
- Концепція “Нова українська школа” (2016) – окреслює ключові компетентності та методологічні засади сучасної освіти [17].
- Державний стандарт базової середньої освіти (2020) – закріплює очікувані результати з освітньої галузі “Природничі науки”, включаючи географію [13].

У цих документах підкреслено важливість формування географічної, громадянської та глобальної компетентностей, що безпосередньо пов'язані з вивченням зарубіжних країн.

Рис.1.1 Схема «Місце країнознавства в нормативній базі географічної освіти» (розроблено автором)

На рис. 1.1 зображена схема демонструє ієрархічну та послідовну будову нормативної бази, у якій країнознавство є не випадковим елементом, а результатом логічного спускання освітніх вимог від національного рівня до практичного навчання у класі. Вона також підкреслює, що сучасна українська географічна освіта має цілісну нормативну опору для системного вивчення зарубіжних країн, а отже, і для глибокого аналізу Німеччини як однієї з ключових держав Європи та світу.

Провідним документом, що регулює освітню діяльність, є Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017 р. Він визначає базові принципи державної політики у сфері освіти: людиноцентризм, компетентнісний підхід, академічну свободу педагогів, інтеграцію знань, розвиток критичного мислення та орієнтацію на потреби сучасного суспільства [15]. У статті 12 Закону підкреслюється, що зміст освіти має забезпечувати «формування компетентностей, необхідних для життя в демократичному суспільстві». Саме компетентнісний підхід є ключовим підґрунтям оновлення шкільної географії та включення до неї міжнародного й країнознавчого компонентів [16,17].

Другим базовим законом є Закон України «Про повну загальну середню освіту» № 463-IX від 16.01.2020 р. який визначає структуру загальної середньої освіти, поділ її на цикли, права й обов'язки учасників освітнього процесу. Закон встановлює, що освіта має формувати «світогляд, знання про суспільство та природу, здатність критично оцінювати інформацію та приймати рішення». У цьому контексті географія, що поєднує природничий і суспільний компоненти, виступає ключовим предметом, який має забезпечувати учнів просторовим мисленням, знаннями про країни світу, глобальні процеси, міжнародні зв'язки [16].

Правові рамки освітньої діяльності доповнюють інші нормативні акти, зокрема: Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», що визначає принципи науковості та інноваційності освітнього змісту;

У сукупності ці документи створюють юридичний простір, у межах якого формується зміст шкільного навчання, зокрема й географічних курсів, спрямованих на вивчення зарубіжних країн.

Одним із найважливіших стратегічних документів є Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» [17]. У ній зазначено, що головною метою сучасної школи є формування компетентного учня, здатного до життя в умовах глобалізованого світу [17]. Концепція наголошує на необхідності розвитку критичного мислення, громадянської відповідальності, уміння

працювати з інформацією, аналізувати джерела — що прямо співвідноситься з методикою країнознавства. Концепція також підкреслює важливість інтегрованого підходу: знання про природу, суспільство, економіку та міжнародні відносини мають формувати цілісне розуміння світу. Географія виступає єдиним шкільним предметом, що здійснює повноцінну інтеграцію цих блоків. Таким чином, країнознавство в українській школі отримує стратегічну підтримку як дисциплінарно, так і концептуально [16,17].

Центральним нормативним документом, що конкретизує зміст і результати географічної освіти, є Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 898 від 30.09.2020 р. Стандарт визначає структуру освітніх галузей, серед яких «Природничі науки» та «Соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь», до яких належить предмет «Географія» [12,13]. Документ встановлює обов'язкові результати навчання, зокрема: уміння здійснювати просторовий аналіз; роботу з картами різних типів; порівняння соціально-економічних характеристик країн; аналіз глобальних процесів і міжнародних зв'язків; орієнтацію в інформаційному просторі, роботу з статистикою, геопросторовими даними. Окремий акцент робиться на розвитку умінь учнів здійснювати порівняльний аналіз регіонів та країн світу, що є базовою операцією країнознавства. Документ містить чітко виписані очікувані результати навчання з природничих наук, зокрема з географії. Стандарт вимагає, щоб учні володіли навичками роботи з географічними картами, аналізували соціально-економічні процеси, а також вивчали структуру світового господарства — все це є критично важливими для вивчення зарубіжних країн. У стандарті підкреслюється, що географія має забезпечувати «розуміння місця України у світі та особливостей глобальних процесів», що створює нормативні передумови для вивчення інших держав як частини світового простору. Вимога науковості, системності та інтеграції (природа, населення, економіка, політика) у Державному стандарті створює

правове поле для країнознавчого підходу: учні повинні розглядати країну як цілісну систему, а не лише як набір окремих фактів [12,13].

Усі зазначені документи формують цілісну систему принципів, що визначають сучасні підходи до вивчення географії в Україні. Зокрема це компетентнісний підхід, науковість та інтеграція знань, міждисциплінарність та глобальна перспектива, практична спрямованість, гуманізація та формування громадянських компетентностей.

Компетентнісний підхід закріплений у Законі «Про освіту» та Державному стандарті, він передбачає формування не лише знань, а й умінь: застосовувати картографічні матеріали, аналізувати статистику, працювати з різними джерелами інформації. Країнознавчі компетентності прямо впливають із цих вимог.

Науковість та інтеграція знань — нормативні документи визначають необхідність формування уявлення про світ як цілісну систему. Це сприяє тому, що вивчення зарубіжних країн та їхніх просторових особливостей не є ізольованим, а інтегрується у вивчення природи, економіки, суспільства та міжнародних відносин.

Міждисциплінарність і глобальна перспектива в концепції НУШ та Державному стандарті вимагають включення до навчання таких тем, як зміна клімату, урбанізація, міжнародні організації, глобальні ринки, геополітичні процеси. Це створює необхідність для вивчення окремих країн (зокрема провідних держав світу), що дозволяє формувати обґрунтоване бачення глобальних тенденцій [17].

Практична спрямованість — законодавство вимагає, щоб навчання було наближене до життя, а учні вміли застосовувати знання в реальних ситуаціях. Тому країнознавчі теми (економіка держави, міжнародні відносини, екологічні проблеми) відіграють ключову роль у формуванні практичної компетентності.

Гуманізація та формування громадянських компетентностей — нормативні документи підкреслюють важливість виховання громадянської активності, толерантності, розуміння культурного різноманіття. Саме

вивчення зарубіжних країн сприяє розвитку цих цінностей, адже дозволяє учням усвідомити різноманіття світових політичних систем, культур, моделей розвитку [17].

Загалом сучасна нормативно-правова база шкільної географічної освіти в Україні має достатньо розгалужену структуру та забезпечує ґрунтовні правові засади для функціонування й модернізації галузі, проте має також і певні аспекти котрі потребують покращення, у таблиці 1.1 наведено переваги та недоліки цих документів, що в майбутньому можуть бути доопрацьовані

Цілісність нормативної системи — закони, стандарти та концепції узгоджені між собою та працюють у напрямі компетентнісного оновлення географічної освіти, чіткі вимоги до результатів навчання: уміння характеризувати держави, порівнювати ні показники, аналізувати глобальні процеси, орієнтація на глобальний контекст значить що географія отримує повну підтримку для формування уявлення про місце України у світі та її міжнародні зв'язки. Законодавство визнає важливість роботи з цифровими технологіями, картами, даними, що є основою сучасного країнознавства.

Країнознавство сформоване як міждисциплінарний напрям, що ґрунтується на поєднанні географічних, історичних, економічних, політичних та культурологічних знань. Його основний зміст — комплексне вивчення країни як цілісної системи, де взаємодіють природні, соціально-економічні та політичні компоненти. У науковій традиції розрізняють описову, інформаційно-аналітичну, практичну й прогностичну функції країнознавства, а головною метою є формування цілісного розуміння території, її ресурсів, населення та місця у світовому просторі.

Розвиток країнознавства проходив кілька історичних етапів — від описів у працях Геродота, Страбона та арабських географів до становлення регіональної географії у XIX–XX ст. Погляди на взаємодію природи та суспільства змінювались від географічного детермінізму до посибілізму, що підкреслює активну роль людини у використанні простору. У вітчизняній науці важливими постатями є С. Рудницький, О. Шаблій, М. Пістун та інші, котрі заклали основи українського країнознавства.

Сучасна методологія вивчення країн у школі спирається на системний, історичний, просторовий, інформаційний та країнознавчий підходи, а також на аналітичні, порівняльні, картографічні, статистичні й геоecологічні методи. Поєднання цих підходів забезпечує формування в учнів умінь розглядати країну як складну багатокomпонентну систему, розуміти взаємозв'язки природи, населення, економіки та культури.

Нормативно-правова база географічної освіти України — закони «Про освіту» та «Про повну загальну середню освіту», Концепція НУШ, Державний стандарт базової середньої освіти — створює цілісні правові умови для вивчення зарубіжних країн. Документи визначають компетентнісний підхід, інтегрованість змісту, глобальний контекст навчання, роботу з картами, статистикою та цифровими інструментами.

РОЗДІЛ 2. ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НІМЕЧЧИНИ ЯК ОБ'ЄКТА ВИВЧЕННЯ

2.1. Загальні відомості та фізико-географічне положення

Німеччина є однією з ключових держав Європи, а її географічне положення відіграє вирішальну роль у формуванні політичної, економічної та культурної динаміки всього континенту. Розташована в самому центрі Європи, Німеччина має вигідне транспортно-географічне положення, яке протягом століть визначало її роль як перехрестя торговельних, культурних і політичних шляхів. Вивчення загальних відомостей та фізико-географічного положення країни дозволяє не лише сформувати базову картину про територію держави, а й зрозуміти, як природні чинники впливали на її історичний розвиток, формування населення, господарську спеціалізацію та місце в глобальній системі [27,52].

Офіційною назвою країни є Федеративна Республіка Німеччина (скорочено ФРН). Столицею країни є м. Берлін, що розташований у північно-східній частині країни та є найбільшим містом країни із населенням близько 3.7 млн. осіб та площею 891,85 км². Площа території країни становить 357,59 тис. км² (суша: 348 672 км² вода: 8 350 км²), що робить її 7 країною у Європі за площею після росії, України, Франції, Іспанії, Швеції та Норвегії. Кількість населення країни станом на 2025 рік становить 84,075 млн. осіб, що робить її другою країною за кількістю населення на континенті. Державною мовою країни є німецька мова, вона належить до західногерманської групи індоєвропейської мовної сім'ї разом з англійською, фризською та голландською (нідерландською, фламандською) мовами [63]. Грошова одиниця — Євро. Країна межує з дев'ятьма сусідами (Польща, Чехія на сході, Австрія та Швейцарія на півдні, Франція, Люксембург, Бельгія та Нідерланди на заході, Данія на півночі). Сумарна протяжність кордонів країни становить 3 694 км. найдовший з Австрією — 801 км.

Таблиця. 2.1. Країни, з якими межує Німеччина [50]

Країна	Довжина кордону, км	Частина Німеччини, де проходить кордон
Австрія	801 км	Південь
Бельгія	133 км	Захід
Чехія	704 км	Південний схід
Данія	140 км	Північ
Франція	418 км	Південний захід / Захід
Люксембург	128 км	Захід
Нідерланди	575 км	Північний захід
Польща	447 км	Схід
Швейцарія	348 км	Південний захід

Крайні точки Німеччини [50]:

Крайня північна – Ліст-ауф-Зільт (54°54' пн.ш)

Крайня південна – Гальденвангер-Ек (47°17' пн.ш.)

Крайня східна – Дешак (15°2' сх.д.)

Крайня західна - Ізенбрух (5°53' сх.д.)

Географічно Німеччина простягається від ваттового острова Зільт на півночі до Оберстдорфа в південній Баварії та від Герліца на сході на польському кордоні до крайнього заходу Північного Рейну-Вестфалії. Найбільша відстань з півночі на південь становить 876 км, а із заходу на схід — 640 км. До великих островів належать Рюген (930 км²), Узедом (373 км² у Німеччині), Фемарн (185 км²), Зюльт (99 км²), Боркум і Нордерней [50].

Північна частина Німеччини вирізняється вигідним приморським положенням, оскільки країна має вихід одразу до двох морів — Північного та Балтійського. Обидва акваторіальні басейни з'єднані між собою Кільським

каналом, який проходить через основу півострова Ютландія й забезпечує одне з найважливіших судноплавних сполучень у Європі. Загальна протяжність морського узбережжя Німеччини становить 2 389 км, що створює сприятливі умови для розвитку портової інфраструктури та морської логістики [50,52].

2.2 Політико- та економіко- географічне положення

Німеччина окрім вигідного фізико-географічного положення, також має вигідне політико- та економіко- географічне положення, адже розташування країни практично в центральній Європі дозволяє їй бути активним учасником багатьох геополітичних процесів як на континенті так і у всьому світі. Також наявність дев'ятох розвинених країн сусідів забезпечує широкий спектр різноманітних політичних, економічних та логістичних зв'язків, робить країну ключовим транзитним вузлом та фактором стабільності в регіональній політиці. Особливо важливим є те, що майже всі сусідні країни Німеччини (крім Австрії та Швейцарії) є членами НАТО, що гарантує високий рівень зовнішньої безпеки та політичної стабільності для країни [50].

Центральне положення Німеччини формує її участь у різноманітних інтеграційних процесах. Країна є одним із лідерів Європейського Союзу, вона активно впливає на вироблення політики ЄС, а її економічний потенціал визначає ключові напрями розвитку європейської інтеграції. Варто зазначити, що ФРН також була і однією із країн засновників ЄС. Сама по собі залученість країни у політичне життя континенту сприяє її утвердженню як одного із провідних лідерів сучасного демократичного світу, адже окрім Європейського Союзу, Німеччина також є членом багатьох інших економічних, політичних та військових міжнародних організацій: НАТО, Групи семи (G7), Групи двадцяти (G20), ОЕСР, ООН та ін. Практично у кожній із наведених організацій країна знаходиться на провідних ролях [52].

Німеччина не має прямого доступу до світового океану, однак через Північне море сполучена з Атлантикою, що значно розширює її політико-економічні можливості. Наявність таких морських портів, як Вільгельмсхафен, Росток та Гамбург, забезпечує активну участь у глобальній

торгівлі та робить країну важливим морським гравцем. Також країна має у своєму розпорядженні великий внутрішній порт Дуйсбург, який є важливим транспортним вузлом [47].

Німеччина розташована на перетині провідних транзитно-транспортних коридорів континенту, що поєднують Північ із Півднем та Захід зі Сходом Європи. Через її територію проходять головні європейські автомагістралі мережі E-road, високошвидкісні залізничні магістралі TEN-T та низка трубопроводів, які забезпечують країну енергоресурсами та пов'язують її з ключовими промисловими зонами Європи. Таке положення сформувало так званий «транспортний хрест Європи», що перетворює ФРН на надважливий логістичний центр [47, 61].

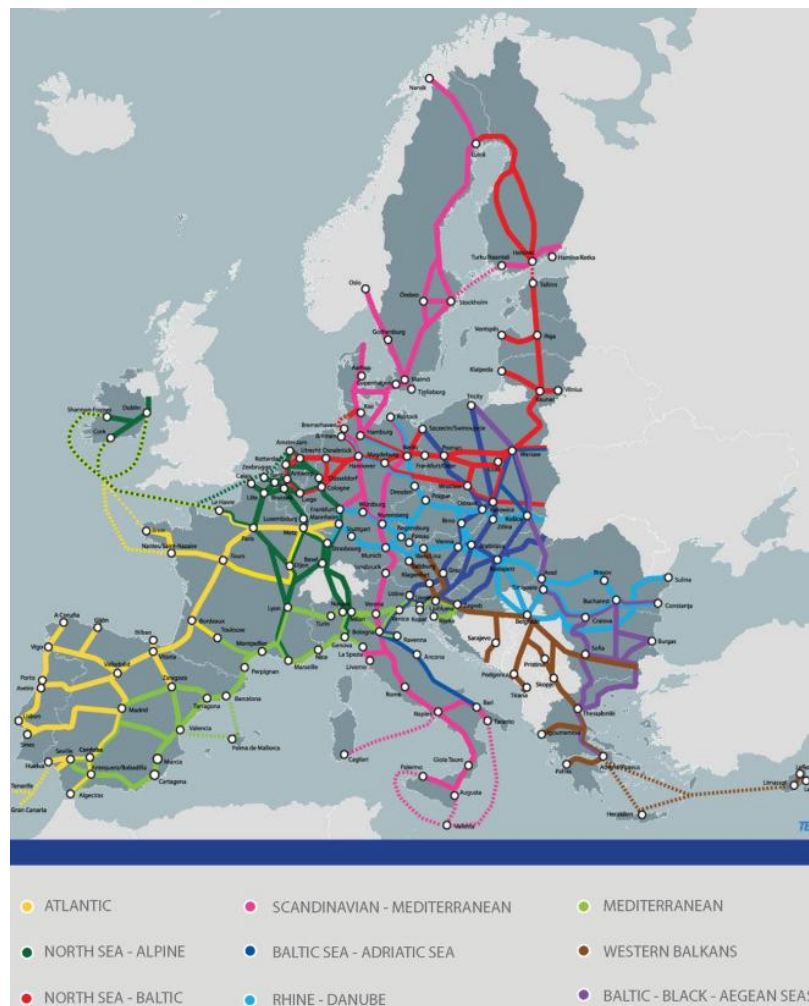

Рис.2.1. Транспортні мережі Європи [61]

Дещо поза межами транспортної інфраструктури, але не менш важливою є близькість країни до ключових мінерально-сировинних баз

Європи. Власні родовища кам'яного та бурого вугілля у Рурському та Саксонському регіонах історично стали основою розвитку німецької важкої промисловості, хоча у XXI столітті їх значення поступово зменшується у зв'язку з переходом країни до «зеленої» енергетики (Geology of Europe Review, 2022). Водночас близькість до ресурсних районів Скандинавії, Альпійського регіону та Центральної Європи формує додаткові логістичні переваги, сприяючи забезпеченню промисловості стратегічно важливими матеріалами [45,47].

Таким чином, економіко-географічне положення Німеччини є результатом поєднання кількох факторів: центральності на європейському континенті, сусідства з розвинутими державами, доступу до морських транспортних шляхів, включеності у міжнародні інфраструктурні коридори, а також близькості до сировинних ресурсів. Усі ці елементи створюють потужні передумови для стабільного економічного зростання, розвитку індустрії, логістики та зовнішньої торгівлі. Саме вигідне політико- та економіко-географічне положення визначає лідерські позиції Німеччини в Європейському Союзі та світі, формуючи її роль як ключового центру політичної стабільності, економічної взаємодії і транзитно-логістичної інтеграції на європейському континенті.

2.3 Природні умови та природньо-ресурсний потенціал

Рельєф країни поєднує в собі як рівнинні так і гірські території, загалом підвищується з півночі до півдня, найвища точка — гора Цугшпітце у Баварських Альпах (2 962 м), найнижча точка — північне узбережжя, що трохи нижче рівня моря. Територія Німеччини розташована в межах молодой Середньоєвропейської платформи на півночі, герцинської складчастої області на півдні, територія охоплює типові для західної Центральної Європи морфологічні структури, що простягаються зі сходу на захід, а на крайньому півдні країна межує Альпами, від яких територія поступово переходить до Альпійського передгір'я [30, 40].

Центральна частина держави формує широкий масив Центральнонімецької височини, що проходить від Франції до територій Чехії, Словаччини та Польщі. На території Німеччини структури представлені поєднанням лісистих брилових гір, плато зі стрімкими схилами та низинних улоговин. Північ країни займає Північнонімецька рівнина — частина великої Північноєвропейської рівнини, що тягнеться від земель у західній Європі через Німеччину та Польщу до білорусі, країн Балтії, а також продовжується на північ до півострова Ютландія в Данії. Узбережжя півночі охоплює зону боліт, мулистих відмілин та численних островів Північного й Балтійського морів [14, 41].

Гірські райони відіграють важливу роль у формуванні ландшафтної структури країни, кліматичних особливостей та природних ресурсів. Південна межа Німеччини проходить уздовж Альп — найвищої гірської системи Європи. На території ФРН розташована гірська структура, що отримала одноіменну назву Баварські Альпи, які хоча й займають невелику площу, однак мають велике природне та рекреаційне значення. Альпи відзначаються крутим, каровим рельєфом, льодовиковими формами та високою природною різноманітністю. На північ від Альп розташоване передгір'я з підвищеною сейсмічною і тектонічною активністю. Ця зона утворює важливий перехід від високогір'я до Центральноевропейської рівнини. Характерні невисокі хребти, моренні пасма та численні озера льодовикового походження [41].

Найбільш типовою гірською областю Німеччини є Центральнонімецька височина, що складається з комплексу середньогір'їв різного походження. Серед найвідоміших: Гарц (район відомий густими лісами та різноманітними мінеральними ресурсами), Тюрінзький Ліс (формує важливий природний бар'єр у центральній частині країни), Рудні гори (історично знаний потужною гірничою діяльністю, зокрема видобутком срібла та олова), Шварцвальд (характеризується темними хвойними лісами, глибокими долинами і мальовничими озерами) На сході Баварії простягається Баварський Ліс, що

об'єднує природну систему з Чеським Лісом і має природоохоронне значення, саме тут розташований один з перших НПП Німеччини.

Гірські райони відіграють важливу роль у формуванні водних ресурсів, є джерелом корисних копалин (руди, будівельні матеріали, солі), а також становлять основу для розвитку туризму. Середньогірські масиви вирізняються значними лісовими запасами, що мають економічне значення для деревообробної промисловості. Гори також використовуються для рекреації, зимових видів спорту, екотуризму та оздоровлення [23].

Територія Німеччини повністю розташована в помірному кліматі, характерна зміна чотирьох пір року. Західна і північна частини країни знаходиться під сильним впливом Атлантичного океану, що призводить до вираженого морського клімату з м'якою, дощовою зимою, помірно теплим літом, відносно високою вологістю, яку приносить течія Гольфстрім, часто призводять до дощів та мінливої погоди, умови також впливають на рослинність, складається переважно з листяних і змішаних лісів. На сході і південному сході морський вплив менший, формується континентальний клімат, для якого характерна більша річна амплітуда коливань, зима холодніша, а літо тепліше, без значних опадів. Через різницю природних умов, сформувалися також мікроклімати: в Альпах та низькогірних гірських хребтах переважають холодні температури, більша кількість опадів, формується висотна поясність. Річкові долини річок Мозеля, Ельби є теплішими місцями з меншою швидкістю та силою вітру. Мікроклімат також формується у містах, щільно забудованих територіях агломерацій Берліну, Франкфурту, де зростає температура повітря, забрудненість повітря та вод, і це формує екологічно-кліматичні проблеми [23,40].

Річкова система Німеччини є одним з важливих природних та економічних елементів країни, рельєф країни з переважаючим нахилом з півдня на північ і заходу спричинив чіткий розподіл річкових басейнів, більшість з яких належать до Північного та Балтійського морів [47].

Рейн є найважливішою річкою Німеччини в плані транспортної мережі та економічного використання, довжина 1 233 км, бере початок у Швейцарських Альпах. Саме в басейні Рейну сформувався один із найбільших у Європі промислових вузлів — Рурський регіон. Рейн інтенсивно використовують як внутрішню водну артерією Європи, також він має важливе рекреаційне та природоохоронне значення, особливо в районі Рейнської долини, включеної до списку Світової спадщини ЮНЕСКО [47].

Ельба бере початок у Чехії, але велика частина її течії проходить Німеччиною. Загальна довжина річки — 1 094 км, з яких понад 700 км припадає на територію ФРН. Ельба є ключовою водною артерією східних земель Німеччини — Саксонії, Саксонії-Ангальт і Нижньої Саксонії. На її берегах розташовані такі великі міста, як Дрезден, Магдебург, Гамбург [47].

Везер — річка, басейн якої сформований на території Німеччини, утворилася злиттям Верхньої та Нижньої Верри поблизу міста Ган-Мюнден. Довжина річки 452 км. Її використовують у судноплавстві, рибальстві та енергетики (каскад ГЕС). Річка має переважно рівнинний характер течії, що полегшує навігацію та розширює її господарське використання [47].

Одер формує частину кордону між Німеччиною та Польщею, відіграє важливу роль у міжнародному судноплавстві та транскордонному співробітництві. Його загальна довжина — 854 км, з яких близько третини проходить вздовж німецького кордону. Одерський басейн зазнає екологічних навантажень, пов'язаних з індустріальним розвитком та сільським господарством [47].

Загалом річки Німеччини відіграють ключову роль у формуванні економіки країни. Вони забезпечують судноплавство та транспортні перевезення, зокрема завдяки розгалуженій системі каналів, водопостачання промисловості та населення, енергетику — переважно через розвиток малих та середніх ГЕС, сільське господарство, зокрема зрошення родючих долин і рівнин; туризм та рекреацію, включно з річковими круїзами, рибальством та природоохоронними територіями. Важливим напрямом державної політики є

екологічна реабілітація річок, зменшення забруднення, відновлення природних заплав і модернізація гідротехнічних споруд [14, 47].

Ґрунтові ресурси Німеччини є різноманітними, відображають зональний характер рельєфу й клімату. На північних рівнинах поширені дерново-підзолисті та бурі ґрунти, які за умови меліорації забезпечують високі врожаї зернових і технічних культур. У центральних районах переважають бурі лісові та гірсько-лісові ґрунти, вони використовуються переважно під лісове господарство і тваринництво. Південні передгірські долини відзначаються високою родючістю алювіальних та лесових ґрунтів, що забезпечують інтенсивне виноградарство, садівництво й хмелярство [.

Ліси займають приблизно третину території країни. Найбільші лісові масиви зосереджені у Шварцвальді, Тюрінзькому лісі, Баварському лісі та в середньогірських регіонах. Переважають хвойні та змішані ліси (ялина, ялиця, сосна, бук, дуб). Ліси відіграють важливу роль у формуванні екосистем, збереженні біорізноманіття, виконують захисні, рекреаційні та господарські функції. Лісові ресурси активно використовуються у деревообробній та паперовій промисловості, тоді як економічна політика країни спрямована на забезпечення сталого управління лісами — відновлення площ, контроль за вирубками, боротьбу зі шкідниками та адаптацію лісів до кліматичних змін [41, 45].

Мінерально-ресурсна база Німеччини обмежена порівняно з іншими великими європейськими державами, однак історично відігравала ключову роль у розвитку промисловості. Найважливішими є поклади: кам'яного та бурого вугілля (Рурський басейн, Саксонія, Саксонія-Ангальт), калійних солей (Тюрінгія, Саксонія), кам'яної солі (Північна Німеччина), будівельних матеріалів (вапняк, гіпс, гравій), руд кольорових металів (історично в Рудних горах). Після скорочення вугільної промисловості ресурсний потенціал переорієнтовується на видобуток калійних солей і використання вторинної сировини. У країні активно розвивається галузь переробки відходів і

вторинної металургії, що є важливим аспектом енергетичної та екологічної політики [41, 45].

Завдяки різноманітності природних умов Німеччина має багатий рослинний і тваринний світ. На території країни функціонує понад 16 національних парків, сотні природних резерватів і заповідників. Найбільші природоохоронні території: національні парки «Шварцвальд», «Баварський ліс», «Гарц», «Ваттенмер», що займає узбережжя Північного моря. Природоохоронна діяльність спрямована на збереження природних комплексів, відновлення популяцій рідкісних видів, підтримку екологічної рівноваги річкових і прибережних систем, адаптацію лісів до кліматичних змін [45, 50]..

Природно-ресурсний потенціал Німеччини є збалансованим, природні умови забезпечують основу сталого розвитку. Ефективна природоохоронна політика, активна участь у програмах ЄС та національна екологічна стратегія дозволяють оптимізувати використання природних ресурсів, мінімізувати вплив промисловості та забезпечувати високий рівень екологічної безпеки.

2.4. Населення та адміністративно-територіальний устрій

Демографічна ситуація Німеччини в останні десятиліття характеризується сукупністю таких процесів як старіння населення, збільшення ролі міграційних потоків, збільшення рівня урбанізації тощо. Станом на 2025 рік населення Німеччини становить 84,075 млн осіб, що є 1,02% від загальної чисельності населення світу, і посідає 19 місце в списку країн за чисельністю населення.

Динаміка кількості населення країни зображена на рис. Коефіцієнт народжуваності є стабільно низьким і складає 1,3–1,6 дитини на жінку.

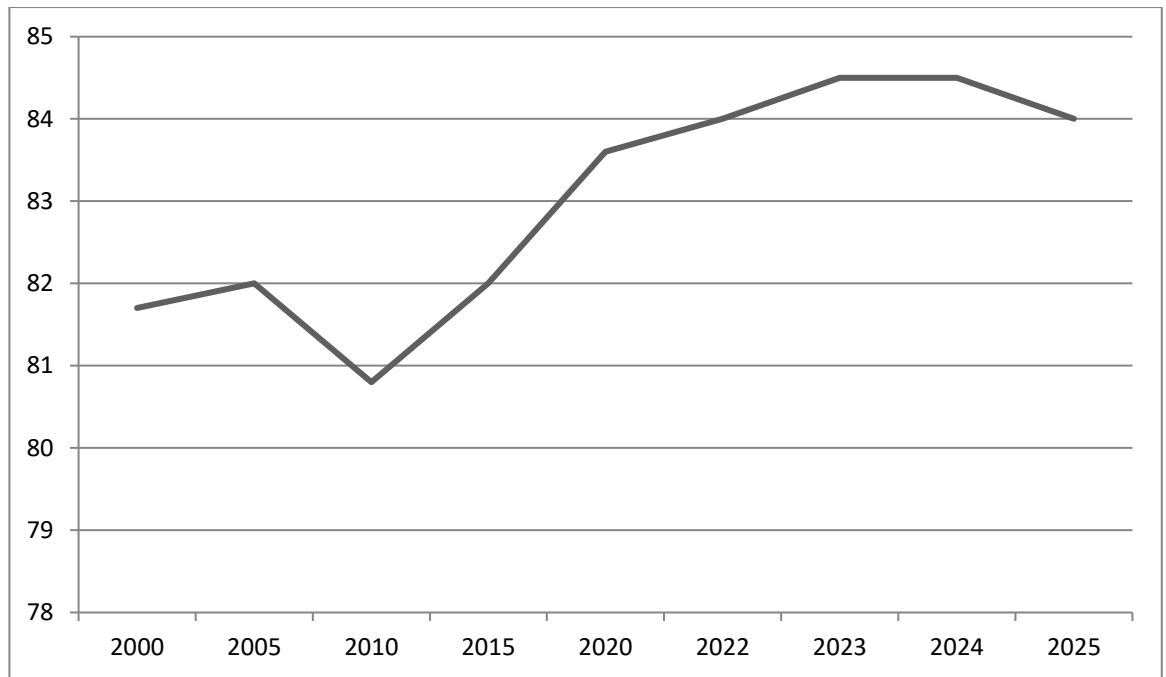

Рис.2.2. Кількість населення Німеччини динаміка 2000-2025р

[побудовано автором на основі джерела 45]

Середній вік населення Німеччини постійно зростає, у 1980 році — 35,7 року, у 2005 — 41 рік, у 2025 — 45,5 року, свідчить про виражене старіння нації яке є характерним для більшості країн Європи. Це може негативно впливати на процеси відтворювання населення, зменшення людей працездатного віку та створювати навантаження на пенсійну систему, ринок праці, це збільшує потребу у медичних і соціальних послугах.

Саме тому міграція є ключовим фактором підтримки чисельності населення, найчастіше мігранти концентруються у найбільших містах: Берлін, Кельн, Мюнхен, там формують етнічні квартали, гетто. За даними на 2022 році чистий міграційний приріст становив майже 982 тис. осіб, у 2023 році — понад 609 тис., у 2015 році — рекордні 1,17 млн, що пов'язано з масштабною кризою міграції та прийманням біженців. Загальна кількість мігрантів складає близько 12 млн осіб. Серед яких найбільша частка вихідців з Туреччини (11,1%), України (8,7%), Сирії (6,9%), Румунії (6,6%), Польщі (6,6%) тощо [45, 53,54].

Головними причинами міграції в Німеччину є її економічні можливості, велика потреба людей на ринку праці, високий рівень життя в державі,

соціальне забезпечення. Ключові проблеми з якими стикаються це інтеграція в суспільство, зростання вартості житла, послуг, соціальна та культурна напруга, особливо з мусульманськими меншинами [1].

Важливим елементом демографічної характеристики є також рівень урбанізації, який показує просторову організацію населення та співвідношення різниці між міським та сільським населенням. Ріст рівня урбанізації в Німеччині, як і в більшості країн Європи почався з часів Промислової революції, XIX ст. – початку XX ст. і має позитивний баланс. Густота населення складає 241 осіб/км² станом на 2025 рік [1,48].

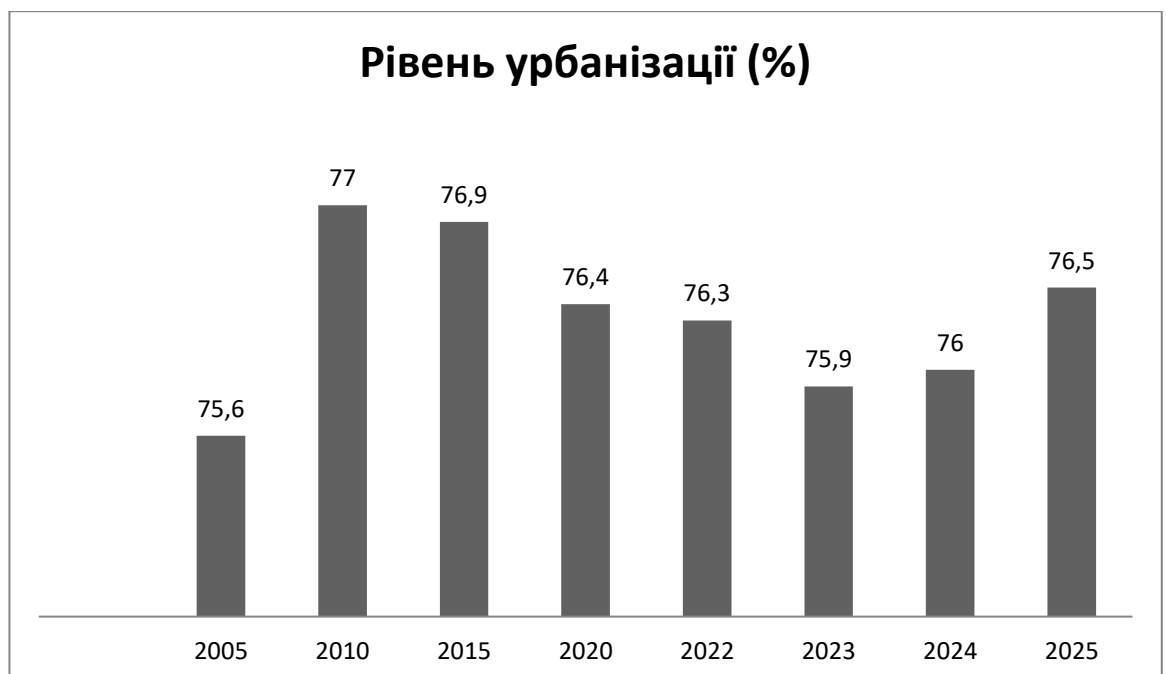

Рис.2.3.Динаміка рівня урбанізації Німеччини

[побудовано автором на основі джерела 47]

Дані рівня урбанізації населення Німеччини свідчать про стабільний високий рівень урбанізації, найнижчий з яких за останні роки фіксується у 2023 році — 75,9 %, найвищий у 2010 році – 77%. Різниця між даними не висока, а отже це означає, що частка міського населення впродовж років переважає над сільським населенням, а незначні коливання можуть бути пов'язані з міграційними процесами між містом і селом, загальною

демографічною ситуацією та кількістю іноземних мігрантів, що частіше заповнюють великі міста аніж села [1,47].

У Німеччині переважає німецька мова, яка є офіційною, проте закон регламентує користування як юридичною і інші мови деяких регіональних меншин. Релігійні особливості в країні мають таку структуру: 29% людей сповідують римо-католицизм церкви, 27% — протестантизм, 1,9% — православ'я, 4,4% — мусульманство, та 37,7 — інші релігії. Також країна має високий показник очікуваної тривалості життя — 81,7 років [47].

Федеративна Республіка Німеччина є демократичною парламентською республікою. Політичний устрій формується за головним документом «Основний закон». Президент країни обраний у 2017 році Франк-Вальтер Штанмаєр, який є головою держави. Одну з високих посад управління країною займає Президент Бундестагу, який обирається парламентом. Велику владу зосереджено в руках федерального канцлера, зараз це обраний в 2025 році Фрідріх Мерц. Парламент вважається однопалатним, але правлять дві — Бундестаг (належить законодавча влада) та Бундесрат (Федеральна рада). Виконавча дія належить федеральному уряду, що складається з представників різних партій, адже в країні багатопартійна політична система, серед якої визначають провідні партії [14,48].

В адміністративному поділі Німеччина поєднує принципи політичної автономії окремих одиниць — земель та спільного адміністрування цілісної держави. Адміністративно складається з 16 федеральних земель: Баден-Вюртемберг, Баварія, Берлін, Бранденбург, Бремен, Гамбург, Гессен, Мекленбург-Передня Померанія, Нижня Саксонія, Північний Рейн-Вестфалія, Райнланд-Пфальц, Саар, Саксоні, Саксонія-Ангальт, Шлезвіг-Гольштейн, Тюрингія. Серед них за площею є найбільша земля — Баварія, а за кількістю населення — Північний Рейн-Вестфалія. Уряд федеральних земель вповноважений вести освітню, культурну, правоохорону діяльність, мати власні конституції та закони [54].

Середнім рівнем між землею та районом є адміністративний округ, проте не на всіх землях він присутній, такий поділ має Баварія, Баден-Вюртемберг, Гессен, Північний Рейн-Вестфалія. Вони виконують завдання нагляду за районними державними та соціальними структурами, регіонального планування, управління певних напрямків.

Ще однією адміністративною формою устрою є райони, що відповідають за утримання медичних закладів, соціальних установ, планування розвитку територій, будівництво районних транспортних мереж, підтримка діяльності шкіл та освітніх інституцій [54] .

Найнижчий рівень адміністративного устрою займають муніципалітети (громади) унітарні, які не входять в об'єднання громад та об'єднані, часто у невеликих землях. Державні установи цього рівня приймають рішення щодо управління територією, будівництва, соціальної допомоги, проблем жителів, податки на місцевому рівні, тощо [54].

Також особливий статус мають великі автономні міста та важливі адміністративні центри, такі як Мюнхен, Штутгарт, Гамбург, Дюссельдорф, Дрезден, Ганновер, Берлін вони спрямовують діяльність регіональних урядів та забезпечують реалізацію державної політики на рівні земель.

Рис.2.4. Адміністративна карта Німеччини (розроблено автором)

Найбільшими агломераціями є Рурська з містами Гельзенкірхен, Ессен, Дортмунд, Дуйсбург, Бохум, ще з давна це великий район важкої промисловості. Рейн-Майн агломерація — транспортна та фінансова система не тільки Німеччини, а й всієї Європи. Головні міста Франкфурт-на-Майні, Дармштадт, Вісбаден, Майнц. Рейн-Неккар з містами Мангайм, Людвігсхафен, Гейдельбер — центри освітнього напрямку. Агломерація Берлін-Бранденбург — велика столична, з численним ростом та

субурбанізацією територій. Гамбурзька агломерація — великий логістичний центр, портове місто, економічних район. Мюнхенська агломерація — одна із найбагатших регіонів країни, центр високотехнологічних галузей, автомобілебудування, ІТ та науки [50, 54].

Регіональні відмінності в демографічних показниках мають такі характеристики, після об'єднання Німеччини в 90-х роках минулого століття, різниця між східними та західними областями все одно помітна, східні землі мають меншу щільність населення, старше населення, скоріші темпи депопуляції. Західні землі відвідують внутрішніх мігрантів завдяки кращому ринку праці та більшим доходам. Великі міста зростають через сильну трудову міграцію й освітню і економічну мобільність. Сільські регіони особливо на півночі стикаються з дефіцитом робочої сили, відтік молодого населення. Південні території найбільш економічно розвинені та густонаселені [50].

2.5. Загальна характеристика господарства

Німеччина це постіндустріальна країна з високорозвиненою промисловістю та сильною сферою послуг, де в структурі ВВП первинний сектор займає до 2%, вторинний близько 30%, третинний займає найбільшу частку понад 68%. Країна має одну з найсильніших економік світу, та перше місце в Європі за обсягом ВВП. Господарство формується на соціально-орієнтованій ринковій економіці, засадах, що об'єднують конкуренцію ринку та високий рівень соціального забезпечення. Вагомою характеристикою господарства є територіальні відмінності, які сформувалися не тільки через природньо-територіальні особливості, а й історичний етап розвитку Німеччини. Особливим чинником став поділ на Східну та Західну, що в продовж років значно різнилися в специфіці господарства [59].

Первинний сектор характеризується розподілом культур, де на більш родючій землі вирощують пшеницю, ячмінь, кукурудзу й цукровий буряк, а на бідніших ґрунтах — жито, овес, картоплю й кормові культури — це території Північнонімецької рівнини та Центральнімецької височини. Виробництво тваринницької продукції історично сформувалося на півночі та в

Альпійському передгір'ї, зараз поширене в усіх регіонах з переважанням невеликих ферм, здебільшого на заході країни, у східній частині воно представлено великими сільськогосподарськими комплексами. На околицях міст західних регіонів розвинуте садівництво й овочівництво, тоді як південь та південний захід спеціалізується на тютюні та кукурудзі. Райони вирощування фруктів на півдні країни, зокрема землі на Ельбі, виноградарство зосереджене здебільшого в долинах Рейну, Мозеля, Саару, Майна [56, 59].

Близько 30 % території Німеччини вкрито лісами. Найвища лісистість характерна для Центральнонімецької височини та гірського району Альп, на родючих землях, зокрема в районах Північнонімецької рівнини, лісові масиви майже відсутні. У структурі лісової рослинності домінують хвойні породи, серед яких провідне місце займає ялина, її широке використання зумовлене швидкими темпами росту та придатністю деревини для будівництва, виробництва паперу тощо. Внутрішнє виробництво деревини покриває приблизно половину потреб країни. У Німеччини ліси перебувають у власності федерального уряду, земель та муніципалітетів, половина належить приватним власникам [59].

Узбережжя Північного та Балтійського морів є місцями вилову риби для господарських і економічних цілей, понад 100 портів [63].

Німеччина, на сучасному етапі має обмежену власну сировинну базу, тому змушена імпортувати більшість природних ресурсів. Водночас країна володіє значними запасами калійних солей, а також будівельного каміння та мінеральних ресурсів. Основним енергоносієм для Німеччини є нафта, газ, родовища якої є на півночі країни, але внутрішній видобуток залишається незначним, що зумовлює потреби імпортних поставок. Другим за значенням енергетичним ресурсом є вугілля, видобуток якого зосереджений у Рурському басейні та менш масштабних родовищах. Загалом в первинному секторі економіки зайнято усього до 2% населення [55].

Промисловий комплекс Німеччини охоплює широкий спектр виробництва зокрема, харчової, хімічної, металургійної промисловості,

машинобудування, суднобудування, літакобудування, електроніки, фармацевтика, автомобілебудування як одну з провідних у світі за обсягами та якістю продукції. Основні підприємства західнонімецького хімічного сектору розташовані вздовж Рейну та його приток — у Людвігсгафені, Хьохсті поблизу Франкфурта та Леверкузені, а також у низці інших міст Північного Рейну-Вестфалії. Хімічні виробництва функціонують і в Рурському регіоні. До інших важливих секторів належать електротехніка, фармацевтика, оптична промисловість та інші високотехнологічні напрями. Ключові центри автомобільної промисловості — Мюнхен, Гамбург, Мангейм, Берлін. Країна є світовим лідером за експортом машин, а її інновації в цій галузі є рушійною силою для світової авто індустрії, тут базуються такі відомі підприємства як BMW, Volkswagen, Audi, Mercedes-Benz, Opel, Porsche [55].

Німеччина спеціалізується на високотехнологічному машинобудуванні, виробленні верстатів, устаткувань, техніки, автоматизації та запровадження зелених технологій у виробництво. Міста Гамбург і Бремен традиційно ставали осередками суднобудівної промисловості, Гамбург поєднує суднобудування з судноремонтом, переробкою сировини та низкою інших промислових напрямів, тісно інтегрованих у портову інфраструктуру. Інші важливі центри галузі розташовані вздовж Рейну, зокрема Мангайм і Дуйсбург, які також відіграють значну роль у виробництві та ремонті різних типів суден.

Електроенергетика з кожним роком стає все більше з відновлюваних джерел, зокрема частка ТЕС зменшилась з 14% в 2021 році, до близько 8% станом на 2024 рік, відновлювані джерела складають більше половини — 59,4%.

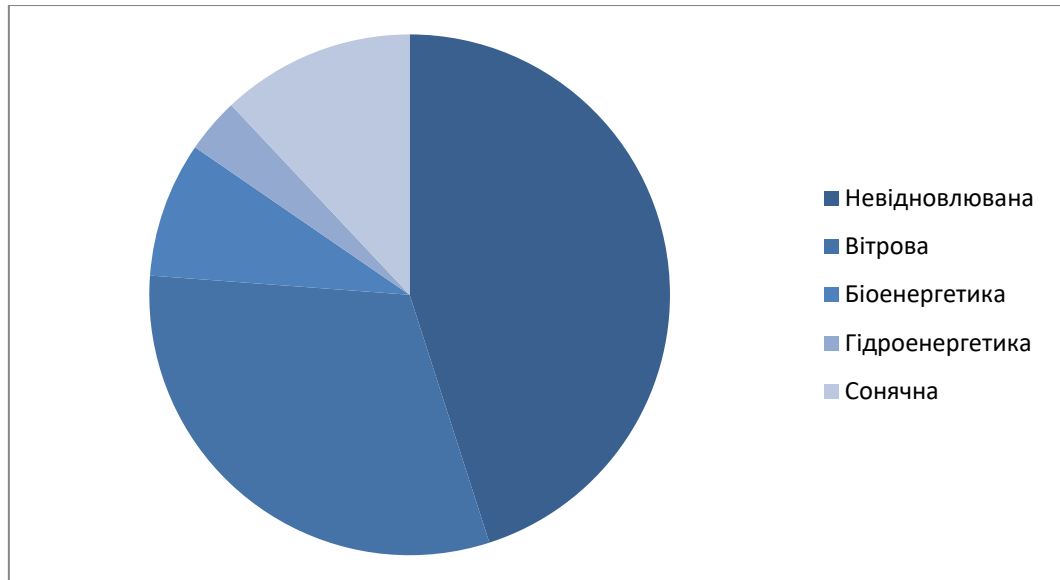

Рис.2.5. Розподіл видобутку енергії в Німеччині за джерелами (2023р) [побудовано автором на основі джерела 55]

Станом на 2023 рік енергетичний баланс Німеччини характеризувався суттєвим переважанням відновлюваних джерел енергії, і ця динаміка зростає, адже в країні діє політика «енергетичного переходу». Вітрова енергетика провідне відновлюване джерело енергії (31%), активно розвиваються наземні і морські вітрові парки, сонячна енергетика — 12 %, гідроенергетика — 3,4 % залишається з невеликими відсотками через екологічні та економічні фактори впливу на річкові системи країни, біоенергетика — 8,4 %, її розвиток пов'язаний із переробкою біомаси, відходів сільського господарства та біогазу [55].

Третинний сектор економіки Німеччини охоплює широкий спектр послуг: торгівлю фінанси, наука, логістика й креативні індустрії — і є провідною складовою національної економіки, приблизно 69,1 % ВВП, а в секторі зайнято близько 75 % працездатного населення, що вказує на постіндустріальний характер розвитку країни [50].

Німеччина є однією з найорієнтованіших на експорт економік світу, де зовнішня торгівля визначає динаміку її ВВП і зайнятості. В географічній структурі експорту домінують країн ЄС, та США, що визначає тісну економічну взаємозалежність у межах єдиного ринку.

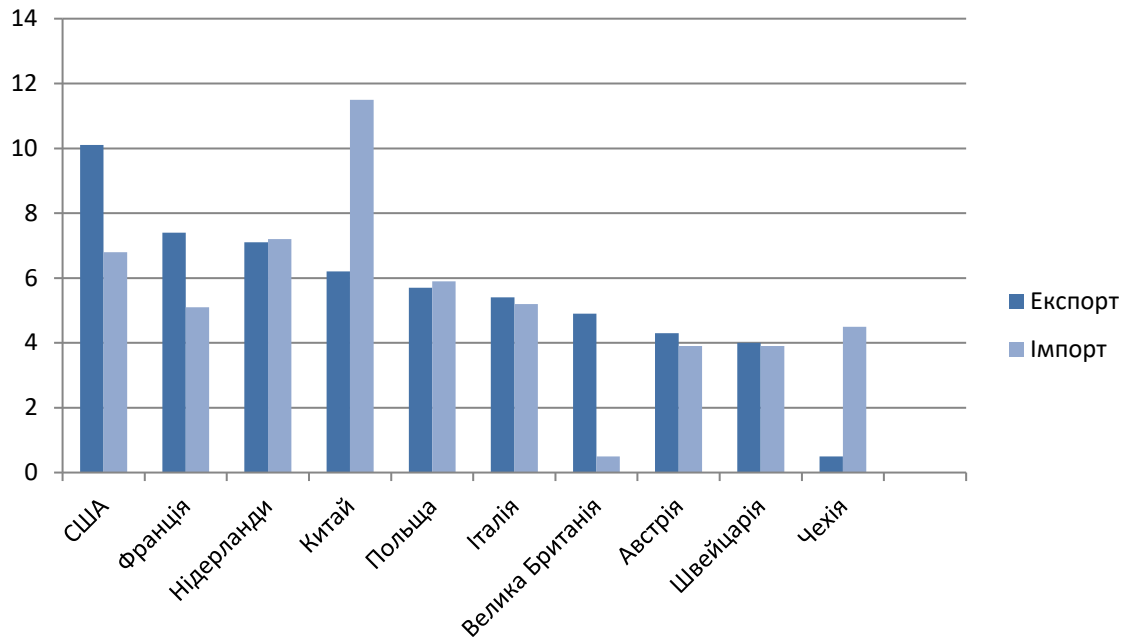

Рис.2.6. Країни експорту та імпорту Німеччини (%)

[побудовано автором на основі джерела 47]

Ключовими партнерами є США (експортує автомобілі, механічне обладнання, фармацевтику, електротехніку), Франція (транспортні засоби, промислове обладнання, електроніка), Нідерланди через порти країни проходить велика частина транзитної торгівлі, Китай, Польща, Італія, Велика Британія, Австрія та Швейцарія. Головні товари експорту Німеччини: транспортні засоби (легкові та вантажні автомобілі), обладнання машинобудування (станки, двигуни, робототехніка), електротехніка та електронні компоненти, хімічна продукція, фармацевтика, оптичне та медичне обладнання, продукція металургії [48].

Імпорт Німеччини, серед головних країн — Китай (електроніка, побутова техніка, проміжні товари і комплектуючі до них), Нідерланди, США, постачають технологічне обладнання, ІТ-продукцію, транспортні засоби, енергоресурси, а також Польща, Італія, Франція, Чехія, Швейцарія тощо. Товарна структура: електроніка і комп'ютерні компоненти, енергоносії, проміжні товари для машинобудування, хімічні продукти та фармацевтика,

метали й металовироби, транспортні засоби та комплектування. Значна частина імпорту — це сировина та напівфабрикати.

Німеччина виступає одним із ключових фінансових центрів Європи. Особливе значення має Франкфурт-на-Майні, де розташована одна з найбільших у світі фондових бірж, головний фінансовий центр країни та база Європейського центрального банку. Окрім ведення звичайної банківської діяльності, банки країни надають фінансування приватному бізнесу з інших держав [48,54].

Транспортна інфраструктура Німеччини — одна з найрозвиненіших у світі, автомобільні шляхи — понад 11 тис. км, довжина залізничних колій більше 40 тис. км, зокрема й лінії для швидкісних перевезень. Внутрішні річкові шляхи мають понад 7 тис. км, уі утворюють спільну транспортну систему, яка поєднує основні річки й забезпечує доступ до портів. У міжнародних перевезеннях важливе місце займають морський і авіаційний транспорт. Найбільшим портом є порт міста Гамбург, в країні функціонує 16 міжнародних аеропортів, провідний з яких — Франкфурт-на-Майні, один із найбільших логістичних центрів Європи [59].

Країна має розвинену систему наукових установ, університетів і медичних закладів, що забезпечують високий рівень людського капіталу та підтримують інноваційний розвиток економіки. Інформаційні технології, телекомунікації, дизайн, реклама, видавнича справа та інші творчі індустрії демонструють динамічне зростання. Туристичний сектор Німеччини є багатофункціональним і приваблює різні категорії мандрівників — від поціновувачів історії й культури до любителів активного або спокійного природного відпочинку. Високий рівень безпеки, якісна інфраструктура та різнопланові туристичні продукти роблять країну одним із найпопулярніших туристичних напрямків Європи.

Економічний простір Німеччини вирізняється виразною регіональною спеціалізацією та значними відмінностями між історичними частинами країни. Західна Німеччина є економічним ядром, де зосереджені ключові

промислові галузі, зокрема в Баварії та Рейнсько-Рурському районі, характеризуються високим рівнем інфраструктурного розвитку та технологічної модернізації виробництв. Східні землі, попри масштабні інвестиції після об'єднання 1990 року, усе ще демонструють нижчі економічні показники порівняно із західними територіями та потребують подальшої структурної підтримки. Північний захід, прилеглий до Північного моря, історично орієнтований на суднобудування та логістичні послуги. Південні федеральні землі, Баварія, Баден-Вюртемберг і Гессен, мають вищу економічну продуктивність порівняно з північними. На півдні найнижчі показники безробіття головними напрямками є автомобілебудування, електроніка, авіакосмічна промисловість і біомедичні технології [49].

Німеччина є однією з ключових держав Європи, а її центральне географічне положення визначає основи політичного, економічного та просторового розвитку. Територія країни поєднує північні низовини Північноєвропейської рівнини, середньогірські масиви Центральнонімецької височини та гірські райони Баварських Альп, що зумовлює значне ландшафтне й кліматичне різноманіття. Річкові системи Рейну, Ельби, Везера, Майна та Одери формують основу транспортної й економічної інфраструктури, забезпечують промислові регіони водними ресурсами та сприяють розвитку портової й логістичної діяльності.

Клімат країни змінюється від морського на заході до континентального на сході, що зумовлює різну структуру природного середовища та сільськогосподарських угідь. Лісистість займає близько третини території, а природно-ресурсний потенціал характеризується наявністю бурого та кам'яного вугілля, калійних солей, будівельних матеріалів та обмежених покладів руд. Значну роль відіграє природоохоронна система, що охоплює національні парки Шварцвальду, Баварського лісу, Ваттового узбережжя та інші цінні екосистеми.

Політико- та економіко-географічне положення країни визначається сусідством із дев'ятьма державами, виходом до Балтійського й Північного морів та включеністю в європейські й світові інтеграційні структури. Німеччина є одним із лідерів ЄС, НАТО, G7, G20 та відіграє важливу роль у міжнародній політиці, економіці та безпеці. Через територію країни проходять провідні європейські транспортні коридори, що роблять її найбільшим логістичним вузлом континенту.

Демографічні процеси характеризуються старінням населення, високою урбанізацією, значним рівнем зовнішньої міграції та нерівномірністю розселення між колишніми східними та західними землями. Адміністративно-територіальний устрій базується на поділі на 16 федеральних земель, що мають широкий спектр власних повноважень.

Господарський комплекс країни має яскраво виражену постіндустріальну структуру: домінує третинний сектор, високотехнологічні виробництва, машинобудування, автомобілебудування, фармацевтика, ІТ та логістика. Промислові та аграрні спеціалізації суттєво відрізняються за регіонами, формуючи мозаїчний просторовий економічний ландшафт — з потужними індустріальними центрами на заході, високотехнологічними кластерами на півдні та територіями, що продовжують економічну трансформацію на сході.

Таким чином, географічні та природні умови, історичний розвиток, політична інтеграція та економічна модель сформували Німеччину як одну з найсильніших держав Європи з високим рівнем просторової організації, диверсифікованим господарством, значним людським потенціалом і стійкими міжнародними зв'язками.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ НІМЕЧЧИНИ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ

3.1. Аналіз навчальних програм та чинних підручників

Перед початком навчального року вчителі географії та школи стикаються з проблемою вибору навчального підручника, крім того, вчитель при виборі, повинен також враховувати і його відповідність навчальній програмі рівню стандарт чи профільному рівню в залежності від школи. На прикладі теми «Німеччина» можна порівняти різні підручники на предмет того як ця тема висвітлена у них, чи достатній обсяг інформації, якою є наповненість графічними та картографічними матеріалами, наявність практичних завдань та кількість відведених уроків.

Навчальна програма з географії для 10 класу (рівень стандарту), затверджена МОН України, є єдиною офіційною програмою, за якою навчаються всі десятикласники закладів загальної середньої освіти, незалежно від форми власності чи типу навчального закладу. Вона побудована відповідно до вимог Державного стандарту базової середньої освіти та орієнтована на формування географічної компетентності, критичного мислення, уміння працювати з картами, статистичними матеріалами та проводити порівняльний аналіз країн світу.

Як зазначено в пояснювальній записці до навчальної програми: «Структура програми представлена Вступом і шістьма розділами. У Вступі окреслюються завдання курсу, особливості сучасної політичної карти світу, аналізуються ключові проблеми і тенденції світового господарського процесу. Розділи 1-5 програми спрямовані на ознайомлення з соціально-економічними особливостями регіонів світу та регіональних диспропорцій у розвитку окремих країн». Німеччина виділена в навчальній програмі для детального вивчення в рамках Теми 2 «Країни Європи». Її вибір не є випадковим, а ґрунтується на кількох важливих освітніх і практичних завданнях:

1. Геополітичне та економічне значення: Німеччина є найбільшою економікою Європи та однією з провідних світових держав, що робить

- її вивчення необхідним для розуміння функціонування світового господарства та міжнародного поділу праці.
2. Демонстрація моделі розвитку: Країна слугує еталонним прикладом постіндустріального суспільства, яке успішно здійснило перехід від домінування важкої промисловості до високих технологій, інновацій та розвинутого третинного сектору (фінанси, послуги, логістика).
 3. Просторова організація: Німеччина демонструє складну просторову організацію господарства, що формувалася під впливом федеративного устрою, історичних процесів (об'єднання Східної та Західної Німеччини) та наявності потужних промислових ядер (наприклад, Рурський басейн). Це дозволяє учням аналізувати причини нерівномірності економічного розвитку у межах однієї країни.
 4. Зв'язок з Україною: окремий акцент на міжнародних зв'язках України з Німеччиною підкреслює практичну спрямованість курсу, готуючи учнів до осмислення процесів європейської інтеграції та формування майбутніх економічних пріоритетів держави.

Для вивчення даної теми, у програмі є виділено 2 години, при цьому також зазначається, що для учнів старшої школи варто подавати певну частину навчального матеріалу на самостійне опрацювання.

Таким чином, аналіз вивчення Німеччини у 10 класі має на меті не просто перерахування її характеристик, а оцінку того, наскільки повно програма розкриває її роль як регіонального лідера, моделі економічного розвитку та об'єкта для комплексного географічного дослідження.

Аналіз основних підручників та їхніх актуалізованих перевидань – зокрема, авторських колективів Гільберга Т. Г., Коберніка С. Г. та Масляка П. О. – демонструє, як методичні підходи реалізують вимоги цієї програми.

*Таблиця 3.1 Порівняльний аналіз подання теми
«Німеччина»[роблено автором на основі джерел 6,7,8]*

Критерій	Гільберг Т. Г. та інші	Кобернік С. Г. та Коваленко Р. Р.	Масляк П. О. та інші
Структура подання	Контекстна, діяльнісно-проблемна. Акцент на постіндустріальних змінах, інноваціях (ІТ), регіональній політиці (відставання Сходу).	Системна, чинниково- структурна. Чіткий аналіз 6 чинників, детальна характеристика секторів та регіонів.	Соціально- політична, інтегрована. Акцент на ролі в ЄС та соціальних аспектах (міграція, полікультурність).
Акцент у вивченні	ІТ-технології (САП, "Інтернет-столиця"), Якісна транспортна мережа, Економічна вісь Берлін—Прага— Відень.	Науково-технічний потенціал, "Німецький енергетичний поворот" демографічні проблеми.	Роль у міжнародних організаціях (ЄС, G7), масштабна міграція, застосування нових термінів
Графічний матеріал	Фото і схеми: схема кооперації "Аеробус", транспортні вузли, сільський ландшафт.	Висока насиченість діаграмами: статевो- вікова піраміда, діаграма структури енергетики, схеми чинників і секторів.	Фото продукції компанії Daimler, німецька федеральна дорога, гелікоптер, яхта.
Практичні діяльнісні завдання	Високий рівень. Завдання на обґрунтування причин, "Генерую ідеї" (застосування теорії Кристаллера).	Високий рівень. Аналіз статистичних графіків, завдання про джентрифікацію та зміни в енергетиці.	Середній рівень. Завдання на пошук інформації про фінанси, обґрунтува ння зв'язку "пунктуальність- машинобудування".

Україна- Німеччина	Різноманітні (політика, культура – Гете-інститут, DAAD), торгівля: сировина, напівфабрикати, машинобудування.	Другий найбільший інвестор в економіку України. Широке співробітництво у соціальній та науковій сферах.	Другий найбільший інвестор. Експорт в Україну продукції машинобудування, електроніки, харчових продуктів.
-------------------------------	---	--	--

Підручник Коберніка С. Г. та Коваленка Р. Р. пропонує найбільш системний та фактологічно насичений підхід до вивчення Німеччини, ґрунтуючись на чіткому аналізі шести ключових чинників її місця у міжнародному поділі праці, детально розкриваючи демографічні проблеми (депопуляцію), структурні зміни в енергетиці (зокрема, "Німецький енергетичний поворот" або *Energiewende*) та виділяючи три основні економічні регіони (Південний, Північний, Східний). Методично він виділяється завдяки використанню аналітичного графічного матеріалу, такого як статеві-вікові піраміди та діаграми структури енергетики, що вимагає від учнів навичок статистичного аналізу.

На противагу цьому, підручник Гільберга Т. Г. та інших зосереджується на інноваційному, діяльнісно-проблемному підході, акцентуючи увагу на розвитку ІТ-технологій (згадка про САП і "Інтернет-столицю") та проблемі регіонального відставання східних земель, а також на логістиці та транспортній інфраструктурі; його практичні завдання вимагають абстрактного мислення і застосування економічних теорій. Тим часом, Масляк П. О. та інші застосовує соціально-політичний, інтегрований підхід, виділяючи роль Німеччини у міжнародних організаціях (ЄС, G7) та деталізуючи соціальні аспекти її розвитку, зокрема, наслідки масштабної міграції та полікультурність, а також включаючи у свою термінологію сучасні бізнес-поняття, як-от аутсорсинг та диверсифікація. Усі три підручники сходяться на тому, що Німеччина є другим найбільшим інвестором в економіку України, хоча кожен акцентує увагу на різних аспектах

двосторонніх відносин: Гільберг — на культурних інституціях, а Кобернік та Масляк — на економічному співробітництві та товарній структурі.

3.2. Форми і методи навчання при вивченні країни

Вивчення Німеччини в шкільному курсі географії потребує комплексного підходу до організації навчального процесу, який поєднує традиційні та інноваційні форми і методи навчання. Розгляд зарубіжної країни, зокрема такої багатогранної та економічно розвиненої, як Федеративна Республіка Німеччина, передбачає використання різноманітних методик, спрямованих на формування в учнів просторового мислення, уміння працювати з картографічними джерелами, аналізувати статистичні матеріали, застосовувати країнознавчий підхід, а також робити усвідомлені висновки щодо місця держави у світовій системі господарства. У сучасних підходах до географічної освіти наголошується на необхідності поєднання предметно-орієнтованих і компетентнісних результатів навчання (Концепція Нової української школи, 2016; Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти, 2020) [12,17].

Традиційні методи навчання, зокрема пояснювально-ілюстративний, частково-пошуковий, робота з підручником та картами, залишаються важливою складовою процесу вивчення країни, оскільки вони забезпечують структурування знань і формування базових уявлень про політико-географічні, природні, демографічні та економічні особливості Німеччини. Значну роль відіграє використання карти як основного інструменту географічного мислення, адже саме картографічна інформація дозволяє виявити взаємозв'язки між природними умовами, населенням та господарством. Робота з контурними картами, атласами, онлайн-картографічними сервісами розвиває геопросторові компетентності, уміння визначати причинно-наслідкові зв'язки та проводити порівняльно-географічний аналіз [13,14].

Разом із тим сучасна географічна освіта вимагає ширшого застосування активних і інтерактивних методів навчання, які підвищують пізнавальну

активність учнів та сприяють формуванню в них дослідницьких умінь. Зокрема ефективними є такі методи, як рольові ігри, аналіз кейсів, робота з цифровими картами, проєктне навчання, створення ментальних карт, виконання практичних робіт на основі реальних статистичних даних (Eurostat, World Bank, Destatis). Метод кейсових ситуацій дозволяє моделювати реальні геополітичні, економічні або екологічні проблеми Німеччини — наприклад, енергетичний перехід «Energiewende», міграційна політика, розвиток автомобільної промисловості, урбанізація великих агломерацій. Це формує у школярів аналітичне мислення, уміння працювати з інформацією та розв’язувати проблемні завдання.

Широке застосування отримує проєктна діяльність, яка передбачає створення учнями творчих або дослідницьких робіт, пов’язаних з окремими аспектами розвитку Німеччини: аналіз туристичного потенціалу федеральних земель, дослідження екологічної політики, порівняння природно-ресурсного потенціалу різних регіонів. Проєкти дають можливість реалізувати міжпредметні зв’язки з історією, економікою, екологією, інформатикою та іноземними мовами, адже більшість сучасних джерел інформації про Німеччину доступні англійською та німецькою мовами [17].

Вивчення Німеччини також потребує активного використання цифрових інструментів, що відповідає підходам Нової української школи щодо цифровізації освітнього середовища. Учитель може застосовувати інтерактивні карти (Google Earth, National Geographic MapMaker), мобільні додатки, інтерактивні платформи для візуалізації даних (Datawrapper, Garminder), сервіси для створення вікторин (Kahoot!, Quizizz), а також цифрові симуляції. Ці інструменти допомагають опрацювати великі обсяги інформації, побудувати графіки, діаграми, порівняльні моделі — наприклад, демографічну піраміду Німеччини, структуру ВВП або транспортну мережу.

Особливе значення під час вивчення іноземних країн має країнознавчий підхід, який передбачає комплексне вивчення природи, населення, господарства, культури, історії, політичних особливостей та місця держави у

світовій системі. Саме завдяки цьому підходу учні отримують цілісне уявлення про Німеччину, а не лише сукупність окремих фактів. У країнознавстві поєднуються структурно-логічний аналіз, системний підхід та міжпредметні зв'язки, що підсилює якість навчання.

До ефективних форм організації навчальної діяльності при вивченні Німеччини також належать:

- урок-дослідження, який дозволяє глибоко проаналізувати окремі аспекти розвитку країни, наприклад, особливості німецьких мегаполісів чи значення промислових районів;
- урок-практикум, спрямований на виконання картографічних і статистичних завдань;
- бінарні уроки, що поєднують географію з історією або економікою;
- мікропроекти, які виконуються в групах і презентуються у форматі мініконференції;
- екскурсії у форматі віртуальної подорожі (цифрові тури містами Берлін, Мюнхен, Гамбург).

Такі форми навчання сприяють розвитку комунікативних, соціальних та цифрових компетентностей, що відповідає вимогам Державного стандарту [12,13].

Важливо відзначити, що під час вивчення Німеччини вчитель має дотримуватися принципів науковості, доступності, наочності та систематичності, а також забезпечувати міжпредметність і практичну спрямованість навчання. Новітні підручники для 10 класу (Стаднік О. Г. та ін., 2022; Кобернік С. Г., 2022) пропонують широкий спектр сучасних методичних прийомів, зокрема проблемні запитання, рубрики «Працюємо з картою», «Аналізуємо дані», «Досліджуємо», що значно підвищують ефективність формування ключових компетентностей.

Таким чином, ефективне вивчення Німеччини в старшій школі можливе лише за умов поєднання різних форм і методів навчання, активної взаємодії учнів з картографічним, статистичним і цифровим матеріалом, залучення

дослідницької діяльності, творчих завдань та країнознавчого підходу. Інтеграція традиційних і сучасних методик забезпечує формування в учнів цілісних знань про країну, розвиток географічного мислення та здатності аналізувати сучасні глобальні процеси.

3.3. Практичні рекомендації та розробка фрагментів уроків

Відповідно до навчальної програми з географії для 10 класу (рівень стандарту), тема «Німеччина» вивчається у межах розділу «Країни Європи», де передбачено аналіз природних, демографічних, економічних та геополітичних характеристик держав. Для вивчення цієї теми у навчальній програмі відведено дві години для рівня стандарту згідно з підручником Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р.

Урок 1

Тема: Німеччина. Місце країни у світі та Європі. Модель економічного розвитку та міжнародна спеціалізація

Мета: розкрити місце Німеччини у світі та Європейському регіоні; визначити галузі її міжнародної спеціалізації та конкурентні переваги; сформувати цілісне уявлення про особливості розвитку постіндустріальної економіки; розвивати критичне мислення та вміння аналізувати статистичні дані; формувати навички роботи з різними джерелами географічної інформації (карти, діаграми, рейтинги, тексти); сприяти розвитку умінь працювати в парах та групах; виховувати повагу до культурного розмаїття європейського регіону; формувати розуміння взаємозалежності країн у глобальному світі; сприяти розвитку економічної культури та усвідомлення ролі міжнародного партнерства України з Німеччиною.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Засоби навчання: підручник з географії (Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. Географія. 10 клас.), настінні карти: «Політична карта Європи», «Економічна карта Європи».

Хід уроку

I. Організація класу до уроку

- Привітання, перевірка готовності учнів до уроку. Налаштування класу на роботу.

II. Повідомлення теми уроку. Постановка мети і завдань

Сьогодні ми розпочинаємо вивчення однієї з найбільш впливових держав Європи — Федеративної Республіки Німеччини. Вивчення країни має як пізнавальне, так і практичне значення, адже Німеччина — ключовий економічний партнер України та один із провідних центрів сучасного світу.

Тема уроку: «Німеччина. Місце країни у світі та Європі. Модель економічного розвитку та міжнародна спеціалізація»

План

1. Чинники, що формують місце Німеччини в МПП.
2. ЕГП та його вплив на економіку.
3. Працересурсний потенціал.
4. Науково-технічний потенціал.
5. Природно-ресурсний потенціал.
6. Система розселення.

III. Формування і засвоєння нових знань, умінь та навичок

1. Мотивація навчальної і пізнавальної діяльності

Проблемне запитання

– Чому Німеччину називають «економічним двигуном Європи»?

Учні висловлюють припущення (ЕГП, промисловість, ТНК, рівень розвитку).

2. Розповідь-пояснення вчителя.

- *Німеччину називають «економічним двигуном Європи», бо вона має найбільшу економіку в ЄС, є провідним експортером, технологічним лідером у багатьох галузях (автомобілі, машинобудування, хімія), має сильний промисловий сектор та високий рівень інновацій, що стимулює економічне зростання не лише для себе, а й для всього Євросоюзу, виступаючи його головним фінансовим та виробничим центром.*

3.Метод «Географічний пазл»

- Давайте з вами складемо візитівку країни.

На кожну парту роздається по частині пазлу. Учням дається час для того, щоб зрозуміти про що саме цей пазл. Далі вчитель зачитує частину питання, а учні повинні повинні його доповнити.

Пазли до гри «Географічний пазл»

Повна назва	Федеративна Республіка Німеччина
Площа	357 тис. км ²
Державний лад	Парламентська республіка
Форма адміністративно- територіального устрою	Федерація
Адміністративний устрій	16 земель
Грошова одиниця	Євро
Столиця	Берлін
Голова країни	Президент
Голова парламенту	Федеральний канцлер
Діючий канцлер	Фрідріх Мерц
Найвідоміші німці	Йоган Себастьян Бах Людвіг ван Бетховен Йоганн Вольфганг фон Гете

4.Пояснення вчителя

Існує типовий план для вивчення країни, за яким ми працюватимемо цього року щоразу коли будемо вивчати ту чи іншу країну.

«На дошці демонструється цей план, учні занотують його собі у зошити»

План характеристики країни

1. На якому материку та в якій його частині розташована.
2. Географічне положення.
3. Особливості рельєфу.
4. Кліматичні умови.
5. Внутрішні води.
6. Природні зони і їхні особливості.
7. Населення і його господарська діяльність»

5. Робота з настінною картою

Завдання. Показати на економічній та політичній картах Європи Німеччину та охарактеризувати фізико-географічне положення країни за типовим планом. (Німеччина – це країна, що розташована в субрегіоні Західна Європа. Столиця – Берлін. Має 9 країн сусідів. Центральна частина є більш рівнинною, на півдні розташовуються гори. На півночі має вихід до двох морів: Балтійське та Північне).

6. Обговорення випереджаючого завдання

- Користуючись різними джерелами інформації, проведіть коротке дослідження формування сучасної території Німеччини
- *«Історія Німеччини є багатовіковим і динамічним процесом, що охоплює формування етнічної основи, розвиток державності, періоди політичної роздробленості, воєн та інтеграції. Найдавніше населення становили германські племена, контакт яких із Римською імперією з I ст. до н.е. визначив ранні межі культурної та політичної взаємодії. Перемога Армініуса у Тевтобурзькому лісі (9 р. н.е.) стала ключовою подією, яка зупинила римське просування на північ. Після Великого переселення народів територія входила до складу держави франків, а формування німецької державності почалося у складі Східно-Франкського королівства. У 962 р. коронування Оттона I започаткувало Священну Римську імперію, що існувала понад вісім століть і характеризувалася значною політичною роздробленістю. Середньовіччя відзначалося боротьбою між імператорською владою та німецькими князями. У 1517 р. Реформація під*

проводом Мартіна Лютера спричинила глибокі релігійні та політичні трансформації, що завершилися Тридцятирічною війною та Вестфальським миром (1648), який закріпив суверенітет численних територіальних держав.

У XVIII ст. боротьба між Пруссією та Австрією визначала політичну динаміку регіону. Наполеонівські війни привели до ліквідації Священної Римської імперії (1806), а після 1815 р. утворився Німецький союз. Економічні реформи, створення Митного союзу та невдалі революції 1848–1849 рр. поступово підготували ґрунт до об'єднання. У 1871 р. під керівництвом Отто фон Бісмарка було проголошено Німецьку імперію, яка швидко стала однією з провідних індустріальних держав Європи. Поразка у Першій світовій війні призвела до падіння імперії та утворення Веймарської республіки, що завершилася приходом до влади націонал-соціалістів у 1933 р. Утворення Третього Райху, Друга світова війна та Голокост стали трагічними сторінками історії країни. Після поразки у 1945 р. Німеччина була поділена на ФРН і НДР, що стало символом «холодної війни». У 1990 р. падіння Берлінської стіни та політичні зміни в Європі дали змогу відновити єдину суверенну державу — возз'єднану Німеччину.»

7.Робота з поза текстовим матеріалом підручника.

Розгляньте мал. 26 Статеві-вікова піраміда Німеччини, 2017 р. на ст.47.

Проаналізуйте розподіл населення країни за гендером та віковими групами.

(У структурі населення країни переважають люди старших вікових груп, що підтверджує статус Німеччини як однієї з «найстаріших» країн Європи. Спостерігається звуження основи піраміди, що є наслідком низької народжуваності. Демографічна ситуація вказує на зростання навантаження на соціальну систему, потребу в імміграції для підтримки трудових ресурсів та необхідність реформування пенсійної системи. Наявне переважання жінок у похилому віці, що типово для країн з високою тривалістю життя.)

8.Робота з текстом підручником

Прочитайте 3 абзац на ст. 48 про систему розселення Німеччини та дайте відповідь на запитання:

- Які спільні риси процесу урбанізації, що притаманні усім високорозвинутим країнам, проявилися в Німеччині?

9. Пояснення-розповідь вчителя

Природні ресурси країни

На півночі Німеччина має вихід до акваторій Балтійського та Північного морів, що забезпечує країні важливе приморське положення та сприятливі умови для розвитку морського транспорту й портової інфраструктури. Південний кордон держави проходить уздовж Альп, де зосереджені найвищі природні висоти країни. Близько третини території Німеччини покрито лісами, а частка озер, річок та інших водойм становить понад 2 % площі країни. Рейн є найдовшою річкою держави, відіграючи ключову роль у транспортному сполученні й господарському розвитку. Другою за значенням водною артерією є Ельба, яка поєднує великі міста — Дрезден, Магдебург і Гамбург — та впадає в Північне море. Забезпечення населення питною водою здійснюється переважно за рахунок підземних джерел, частка яких сягає майже 90 %. На території країни також широко розповсюджені джерела мінеральних та лікувальних вод. Клімат Німеччини має помірний характер і є перехідним від морського до континентального. Середня температура липня становить приблизно +21,8 °C, тоді як у січні вона наближається до +2,1 °C. Такий клімат сприятливий для ведення сільського господарства та розвитку різних видів економічної діяльності. Країна має різноманітні корисні копалини, зокрема кам'яне та буре вугілля, залізну руду, мідь, нікель, уран та калійні солі. У ґрунтовому покриві домінують підзолисті та бурі лісові ґрунти, родючість яких підвищується завдяки систематичним меліоративним заходам. Первинні ліси в Німеччині практично не збереглися, натомість сучасні ліси займають приблизно 30 % її площі. Значну екологічну загрозу становлять кислотні дощі, що виникають під впливом антропогенних викидів та негативно впливають на стан лісових

екосистем. Таким чином, природні умови Німеччини загалом є сприятливими для розвитку господарства та комфортної життєдіяльності населення, хоча окремі екологічні виклики потребують постійної уваги та ефективного управління.

IV. Узагальнення і систематизація сформованих знань умінь і навичок

Метод « ПРЕС »

- 1 — вислови позицію;
- 2 — поясни чому;
- 3 — наведи приклад;
- 4 — зроби висновок

Запитання для обговорення:

- Чому Німеччина утримує статус однієї з найпотужніших економік світу?
- Чому центральне географічне положення Німеччини підсилює її роль у Європейському Союзі?
- Чому Німеччина має високі показники продуктивності праці та ефективної зайнятості населення?
- Чому Німеччина активно залучає іммігрантів до ринку праці, і як це впливає на її економіку?
- Чому Німеччина, попри обмежені власні природні ресурси, залишається індустріальним лідером?
- Чому Німеччина відіграє важливу роль у формуванні політики ЄС у сфері торгівлі та енергетики?

V. Повідомлення домашнього завдання

- Опрацювати параграф 11. Дати відповідь на запитання на ст. 49

VI. Підсумок уроку.

Рефлексія. Метод «Мікрофон»

- Про що нове ви сьогодні дізналися на уроці?

Оцінювання учнів за роботу на уроці.

Урок 2

Тема: Німеччина. Місце країни у світі та Європі. Модель економічного розвитку та міжнародна спеціалізація.

Мета уроку: ознайомити учнів з основними економічними, природними та соціально-географічними характеристиками Німеччини; визначити чинники постіндустріального розвитку країни; охарактеризувати структуру ВВП та міжнародну спеціалізацію; розвивати уміння аналізувати статистичні дані, працювати з картами, графіками та таблицями; формувати критичне мислення; навчати виділяти головне, робити висновки та порівняння; виховувати економічну культуру, повагу до культурного розмаїття Європи, формувати усвідомлення ролі міжнародного партнерства України з Німеччиною.

Тип уроку: комбінований

Засоби навчання: підручник Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. «Географія», 10 клас; настінні карти «Політична карта Європи», «Економічна карта Європи»; контурні карти.

Хід уроку

I. Організаційний момент

Привітання учнів. Перевірка відсутніх.

Підготовка зошитів і підручників.

II. Перевірка засвоєних знань, умінь і навичок

1. Фронтальна бесіда

«Пригадаймо, що ми вивчали на попередніх уроках. Третинний сектор економіки включає послуги, торгівлю, транспорт. Первинний сектор — сільське господарство та видобуток ресурсів, вторинний — промисловість.

- Чому, на вашу думку, Німеччину називають «економічним двигуном Європи»?

- Які галузі економіки ви вже знаєте, що визначають розвиток країни?

2. Доповнити речення

Транспорт входить до ... (третинного)

Виробництво хімічної продукції — ... (вторинного)

Рибальство — ... (первинного)

Робота з картою:

Учень біля дошки показує на карті розташування Німеччини, країни-сусіди, моря, річки.

III. Повідомлення теми уроку. Постановка мети і завдань

«Тема уроку: Німеччина. Місце країни у світі та Європі. Модель економічного розвитку та міжнародна спеціалізація.

Сьогодні ми розглянемо:

- Чинники, що формують місце Німеччини в міжнародному поділі праці;
- Економіко-географічне положення (ЕГП) та природні умови;
- Працересурсний та науково-технічний потенціал;
- Особливості постіндустріального розвитку та структура ВВП;
- Міжнародні економічні зв'язки та роль України.»
- Учні: записують тему, мету та план уроку у зошити.

IV. Формування і засвоєння нових знань, умінь та навичок

1. Мотивація навчальної діяльності

«Учні, сьогодні ми продовжимо знайомство з однією з найвпливовіших держав Європи — Федеративною Республікою Німеччиною. Ця країна є не лише головним економічним двигуном Європи, а й важливим партнером України. Ми спробуємо зрозуміти, чому Німеччина утримує лідерські позиції у світі, які чинники забезпечують її успіх та як вона інтегрована в міжнародну економіку.»

2. Розповідь вчителя з елементами бесіди:

«Німеччина розташована у центральній частині Європи, що забезпечує стратегічне транспортне та економічне положення. Вона межує з дев'ятьма країнами, має вихід до Північного та Балтійського морів. Через країну проходять міжнародні автомагістралі, залізниці TEN-T та численні трубопроводи. Порти Гамбург, Бремен, Росток дозволяють активно брати участь у світовій торгівлі.»

- Чому центральне положення Німеччини сприяє її ролі в ЄС?
- Яке значення морських портів для економіки країни?

3. Робота з поза текстовим матеріалом підручника

- Розгляньте мал. 27. «Домінуючі складники економіки Німеччини» на ст. 50. Проаналізуйте, що входить до кожного з секторів економіки Німеччини.

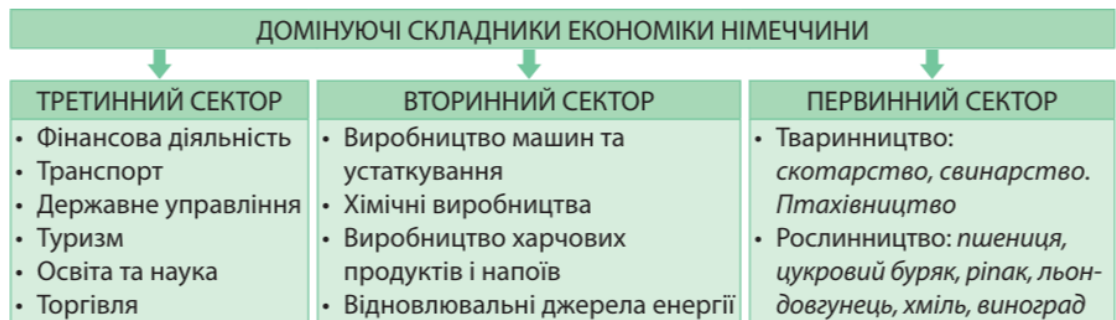

Рис. 3.1. «Домінуючі складники економіки Німеччини»[6]

4.Робота в групах

Учні діляться на група по кілька людей, завдання: підготувати коротку доповідь про машинобудування, електроенергетику, хімічну промисловість та харчову промисловості. Презентувати доповідь класу

«Німеччина перша з розвинених країн перейшла до постіндустріальної економіки. Частка третинного сектору у ВВП — 78 %, вторинного — 30 %, первинного — менше 1 %. Основні галузі: машинобудування, автомобілебудування (Volkswagen, BMW, Mercedes), електротехніка (Siemens), хімічна промисловість (BASF, Bayer). Сфера послуг включає фінанси, транспорт, туризм, освіту та науку».

5.Розповідь вчителя

Аграрний сектор

«Близько 20 % населення зайняті у сільському господарстві. Домінують малі родинні ферми до 20 га, але збільшується частка великих господарств.

Основні культури: пшениця, жито, овес, цукровий буряк, хміль, картопля, технічні культури. Тваринництво — 70 % вартості продукції, молочне та м'ясне скотарство».

6.Робота з картою

Проаналізуйте економічну карту Німеччини на предмет просторової організації господарства

Німеччина економічно поділяється на три основні регіони з різною спеціалізацією: Південний, Північний та Східний.

Південний Регіон (Лідери Інновацій)

Це найбільш динамічний та інноваційний регіон. Тут зосереджені новітні галузі виробництва, а також потужні науково-дослідні та освітні центри. Ключові економічні та інноваційні ядра: Мюнхен та Штутгарт.

Північний Регіон (Трансформація Індустрії)

Північ – це традиційний старий промисловий район, розвиток якого історично залежав від сировинних ресурсів. Цей регіон зазнав найбільш значної реіндустріалізації: частина застарілих виробництв була закрита, а решта пройшла глибоку модернізацію. Основними центрами цього регіону є Рурська область, Гамбург та Бремен.

Східний Регіон ("Нові Землі" та Інтеграція)

Східний регіон охоплює так звані "нові землі", які приєдналися до ФРН у 1990 році. Протягом 40 повоєнних років тут домінувала планова економіка, і після об'єднання Схід зазнав кардинального реформування та інтеграції в ринкову систему. Повна інтеграція та модернізація економіки східних земель досі залишається складним і пріоритетним завданням.

7 . Розповідь вчителя з елементами бесіди

Транспорт та зовнішньоекономічні зв'язки

«Основу транспорту становлять автомобільні та залізничні перевезення, внутрішній водний транспорт, трубопроводи. Великі морські порти — Гамбург, Бремен; аеропорт — Франкфурт-на-Майні. Основні торговельні партнери — країни ЄС, США, Китай, Індія. Експорт: машини, обладнання, хімія, харчові продукти. Імпорт: сировина, енергоносії, техніка».

- Які види транспорту найбільш ефективні для зовнішньоекономічних зв'язків?

- Чому Німеччина орієнтована на експорт?

8.Обговорення випереджувального завдання

Підготувати доповідь про зв'язки Німеччини з Україною «Німеччина — ключовий економічний партнер України. Експортує обладнання, машини, хімічну продукцію, продукти харчування. Інвестує в Україну, займаючи третє місце після Кіпру та Нідерландів. Україна може пропонувати сировину, агропродукцію, IT-послуги».

V. Узагальнення і систематизація сформованих знань умінь і навичок

Метод «ПРЕС»:

1. Вислови позицію.
2. Поясни чому.
3. Наведи приклад.
4. Зроби висновок.

Запитання до обговорення:

- Чому Німеччина утримує статус однієї з найпотужніших економік світу?
- Як ЕГП впливає на економічну інтеграцію країни в ЄС?
- Чому постіндустріальна модель економіки є успішною для Німеччини?
- Які переваги та ризики залучення іммігрантів до трудового ринку?
- Як міжнародні корпорації формують імідж Німеччини у світі?

VI. Повідомлення домашнього завдання

1. Опрацювати § 11–12 підручника.
2. Нанести на контурну карту Німеччини: промислові райони, морські порти, аеропорти, фінансові та туристичні центри.
3. Підготувати коротке повідомлення: «Одна німецька ТНК та її роль у світовому господарстві».

VII. Підсумок уроку.

Рефлексія. Метод «Мікрофон»

- Про що нове ви сьогодні дізналися на уроці?

Оцінювання учнів за роботу на уроці.

Проведений аналіз методики викладання теми «Німеччина» у шкільному курсі географії 10 класу, а також розроблені фрагменти уроків, дають змогу сформулювати низку практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності навчального процесу. Системне та компетентнісне спрямування вивчення матеріалу забезпечує глибоке розуміння учнями соціально-економічних процесів, що відбуваються у Німеччині, та їх взаємозв'язку зі світовою економікою і сучасними тенденціями розвитку глобального простору.

Ефективність уроків значною мірою залежить від умілого поєднання традиційних і сучасних методів навчання — проблемно-пошукових, інтерактивних, діяльнісних, картографічних, аналітичних. У дослідженні особлива увага приділяється роботі з картами, статистикою, текстовими та позатекстовими матеріалами, адже саме вони дають змогу не лише опанувати фактологічний матеріал, а й розвивати в учнів критичне мислення, уміння працювати з інформацією, робити висновки та узагальнення.

Уроки, присвячені вивченню Німеччини, повинні також орієнтуватися на формування міжпредметних зв'язків: з економікою — у частині аналізу ВВП, промисловості й аграрного сектору; з історією — у контексті формування державності; з громадянською освітою — під час обговорення демократичних цінностей, федерального устрою, міжнародної співпраці; з екологією — у темах щодо природокористування та сталого розвитку.

Результати роботи вчителя стають максимально ефективними, коли учні активно залучені до діяльності — аналізують дані, працюють у групах, виконують творчі завдання, захищають проекти та презентують власні висновки. Навчання за таких умов спрямоване не лише на засвоєння теоретичних знань, а й на формування практичних компетентностей, необхідних для сучасного громадянина.

Практичні рекомендації щодо організації уроків з теми «Німеччина»

1. Використання картографічних матеріалів
2. Поєднання різних форм роботи

3. Використання мультимедійних ресурсів
4. Формування цілісного уявлення про країну
5. Застосування проблемно-пошукового підходу
6. Використання міжпредметних зв'язків

Методичні рекомендації для вчителів

1. Дотримуватися компетентнісного підходу: акцентувати увагу не лише на знаннях, а й на вміннях застосовувати географічну інформацію у практичних ситуаціях.
2. Інтегрувати сучасні технології: Google Earth, цифрові карти, онлайн-тести та інтерактивні вправи.
3. Структурувати матеріал за логікою «від загального до конкретного»:
4. Стимулювати учнів до самостійної роботи: створення презентацій, підготовка доповідей про німецькі ТНК, аналіз діаграм, робота зі статистикою.
5. Використовувати життєві приклади:
6. Забезпечити профорієнтаційний компонент: звертати увагу на професії, що пов'язані з економікою, логістикою, ІТ, машинобудуванням.
7. Використовувати форми диференційованого навчання: різнорівневі завдання, варіанти для учнів із різними навчальними можливостями.

Отже, розроблені фрагменти уроків та подані методичні рекомендації являють собою комплекс практичних інструментів, що дають можливість учителю побудувати сучасний, динамічний, змістовний та компетентнісний урок географії. Вони забезпечують формування ключових і предметних компетентностей учнів, сприяють розвитку аналітичного та критичного мислення, допомагають учням зрозуміти складність і взаємозалежність сучасних економічних процесів, що відбуваються у Німеччині та світі загалом.

Уроки за цією темою стають не лише засобом засвоєння теоретичного матеріалу, а й важливим інструментом формування світогляду старшокласника, готового орієнтуватися в сучасному геоекономічному просторі та робити обґрунтовані висновки щодо взаємодії держав у глобальному світі.

Методика вивчення Німеччини в курсі географії 10 класу поєднує вимоги навчальної програми, зміст сучасних підручників та практичні інструменти для формування географічної компетентності учнів. Учні не просто опановують фактологічні відомості, а вчаться аналізувати, порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та працювати з різними джерелами інформації.

У навчальній програмі Німеччина визначена як одна з базових країн для детального вивчення, оскільки є прикладом потужної постіндустріальної економіки, складної просторової організації господарства, високотехнологічного розвитку та важливого партнера України. Порівняння провідних шкільних підручників показує різні методичні підходи: від структурно-аналітичного (Кобернік, Коваленко) — до діяльнісного й проблемно орієнтованого (Гільберг) та соціально-політичного (Масляк). Це дозволяє вчителю обирати матеріали відповідно до потреб класу та власної методики.

Форми і методи навчання при вивченні Німеччини мають ґрунтуватися на поєднанні традиційних прийомів (робота з картою, аналіз тексту, пояснення вчителя) та сучасних активних методів — проєктів, кейсів, інтерактивних карт, роботи зі статистикою, цифрових інструментів і групових завдань. Особлива роль належить картографічним та статистичним даним, оскільки вони формують геопросторове мислення та уміння інтерпретувати інформацію.

Практична частина розділу представлена фрагментами уроків, які містять чітку структуру, різні прийоми мотивації, використання візуальних матеріалів, проблемні запитання, інтерактивні вправи та роботу в групах. Уроки акцентують увагу на ключових чинниках розвитку Німеччини: ЕГП, промисловості, науково-технічному потенціалі, транспорті, демографічній структурі та міжнародних зв'язках.

Практичні та методичні рекомендації акцентують на необхідності використання картографічних, цифрових та наочних матеріалів, поєднанні

різних форм роботи (індивідуальних, групових, дослідницьких), інтеграції міжпредметних зв'язків з економікою, історією, громадянською освітою та екологією; учні повинні вміти застосовувати проблемно-пошукові та аналітичні методи; для вчителя вагомим є створення умов для самостійної діяльності учнів, включно з мініпроектами та дослідницькими завданнями, щоб формувати практичні вміння, зокрема роботу з діаграмами та аналіз статистики та карт.

Отже, методичний підхід до вивчення Німеччини у старшій школі має бути комплексним, сучасним і компетентнісним. Він повинен формувати в учнів цілісне уявлення про країну, сприяти розвитку аналітичного мислення та допомагати школярам орієнтуватися в глобальних економічних процесах сучасного світу. Такий підхід робить уроки не лише джерелом знань, а й дієвим інструментом розвитку світогляду, географічної культури та громадянської компетентності старшокласників.

ВИСНОВКИ

У даній кваліфікаційній роботі здійснили комплексне дослідження проблеми вивчення Німеччини у шкільному курсі географії, що дало змогу реалізувати поставлену мету та послідовно виконати всі визначені завдання. Робота має чітку логічну структуру, поєднує теоретичні узагальнення з практичною методичною складовою та орієнтована на потреби сучасної географічної освіти.

На початковому етапі ми узагальнили та систематизували теоретико–методологічні основи географічного дослідження країни. Розглянули сутність країнознавчого підходу як одного з базових у сучасній географії, його значення для формування цілісного уявлення про країну, взаємозв'язок природних, соціальних, економічних і політичних чинників її розвитку. Окреслили основні підходи до вивчення країн світу, що використовуються у шкільній географії, та їхню роль у формуванні просторового мислення, аналітичних умінь і географічної культури учнів. Особливо важливий компетентнісний підхід, який визначає сучасні вимоги до організації навчального процесу в закладах загальної середньої освіти.

Систематизували методологічні підходи вивчення зарубіжних країн у шкільному курсі географії. Визначили, що оптимальним є поєднання традиційних і сучасних методів навчання, зокрема картографічного, статистичного, порівняльного, історико-географічного, проблемно-пошукового, інтерактивного та проєктного. Такий методичний комплекс сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку вміння аналізувати інформацію з різних джерел, формуванню навичок критичного мислення та самостійної роботи. Показано, що ефективне використання цих методів забезпечує глибше розуміння особливостей розвитку країни та її ролі у світовому господарстві.

Здійснили загальну географічну характеристику Німеччини, де описали найважливіші дані про країну її фізико-географічне положення, природні умови, природньо-ресурсний потенціал, політико-економічне положення,

населення, адміністративний устрій, а також охарактеризували господарство Німеччини. Такий комплексний підхід дозволяє розглядати Німеччину як цілісний географічний об'єкт і формує в учнів системне бачення країни.

Наступним етапом став аналіз навчальних програм, навчальних планів та підручників з географії для ЗЗСО. За змістом чинних навчальних програм з географії для 7–10 класів ми визначили місце теми «Німеччина» у шкільному курсі. Вона посідає важливе місце у вивченні країн Європи та світу, оскільки дає змогу розкрити закономірності розвитку високорозвинених держав, простежити взаємозв'язок між географічним положенням, ресурсами, населенням і господарством.

Виявили можливість використання матеріалів дослідження у шкільному курсі географії і розробили фрагменти уроків із тематики дослідження. В розроблених уроках враховано вікові особливості учнів, логіку програмового матеріалу та вимоги компетентнісного навчання. Вони передбачають поєднання традиційних і сучасних методів, використання інтерактивних технік («ПРЕС», «Географічний пазл», робота з картами, аналіз діаграм тощо), це підсилює практичну цінність дослідження для вчителя. Розроблені рекомендації та матеріали можуть бути використані вчителями географії для підвищення якості викладання теми «Німеччина» та формування в учнів повноцінного уявлення про країну як важливий центр Європи і світового господарства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз сучасних міграційних процесів у країнах ЄС / Л. Б. Заставецька та ін. *Acta academiae beregsasiensis: geographica et recreatio*. 2025. № 3. С. 15-27.
2. Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2024 рік. Київ: Інститут педагогіки НАПН України, Педагогічна думка, 2024. 229 с.
3. Барановська О. В. Фізична географія материків та океанів: Навч. посібник у 2 ч. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018.
4. Борисенко. К. Б. Методологічна складова формування інтегральної компетентності майбутнього вчителя географії. *Science and education a new dimension. pedagogy and psychology*. 2018. Т. 6, № 66. 162.
5. Буняк Н. М. Інноваційний потенціал регіону: сутність та методика оцінки. *Економіка та держава*. № 11. 2011.
6. Географія (рівень стандарту) : підручник для 10 кл. закладів загальної середньої освіти / Гільберг Т. Г., Савчук І. Г., Совенко В. В. К. : УОВЦ «Оріон», 2018. 240 с.
7. Географія (рівень стандарту) : підруч. для 10 класу закл. загальн. серед. освіти / І. О. Масляк, С. Л. Капіруліна, О. Г. Бродовська. К. : Грамота, 2018. 200 с. : іл.
8. Географія (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. заг. серед. освіти / С. Г. Кобернік, Р. Р. Коваленко. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2018. 256 с.
9. Географічне країнознавство : навч. посіб. Львів : ЛНУ ім. Ів. Франка, 2012. 106 с.
10. Географія та туризм: Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Харківського національного педагогічного

- університету ім. Г.С. Сковороди. Харків: ХНПУ ім.Г.С.Сковороди, 2023. 684 с.
- 11.Гілецький Й. Р. Природні ресурси світу : Навч. посібник. Львів : Світ, 2004. 304 с
 - 12.Державний стандарт базової середньої освіти : Постанова Каб. Міністрів Київ.2020.
URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-osviti>
 - 13.Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою КМУ від 30.09.2020 № 899. Вид. офіц. Єремєєва І. А.
 - 14.Заставецький Ю. С. Регіональна фізична географія світу : Навч. посібник. Львів : Світ, 2000. 480 с.
 - 15.ЗУ "Про освіту". Офіційний вебпортал парламенту України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
 - 16.ЗУ "Про повну загальну середню освіту".
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>
 - 17.Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ : МОН України, 2016. 40 с.
 - 18.Костриця М.Ю. Географічне краєзнавство в системі національн. *Краєзнавство*. 2002. Житомир.
URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/d10f2481-5348-4fde-baf1-d86a0596afb7/content>.
 - 19.Країна / Савчук І. Г. // Словник суспільної географії.
URL: <https://geohub.org.ua/node/4014>
 - 20.Країнознавство : навч.посіб. В.А. Лизогуб. Х. : Право, 2014. 624 с
 - 21.Кудряченко А. Федеративна Республіка Німеччина: засади демократичного сходження. *Український історичний журнал*. 2021.
 - 22.Мандрик І. П. Регіональна економічна і соціальна географія : конспект лекцій / Волинський національний університет імені Лесі Українки,

- географічний факультет, кафедра економічної та соціальної географії.
Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2021. 261 с.
- 23.Маринич О. М. Шищенко П. Г. Пашенко В. І. Фізична географія світу : підручник. Київ : Вища шк., 2002. 463 с.
 - 24.Масляк П.О. Країнознавство : підручник. 2-ге вид. Київ : Знання, 2008. 292 с.
 - 25.Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. МОН України, 2022. 25 с.
URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-10-11-standart.pdf>
 - 26.Німеччина : Юрид. енциклопедія. 4-те вид. ред кол.: Ю. С. Шемшученко. Укр. енциклопедія ім. М. П. Баж., 2002. 720 с.
 - 27.«Німецька шкільна географія О.Зупана в українських реаліях сьогодення». *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2024. № 20. С. 73–77.
URL: <https://gj.journal.kspu.edu/index.php/gj/article/view/373/352>.
 - 28.Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Соціальний локалітет життя особистостей і територіальних спільностей. Економічна та соціальна географія. Київ 2012. №2 (65).
 - 29.Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. Теоретичні основи географічного краєзнавства і соціальне районування . Сучасний стан та перспективи вивчення географії рідного краю у школах: Тези доповідей між народ. наук. - метод. семінару. Харків. 1994.
 - 30.Палієнко В. І., Шищенко П. Г., Бойко В. М. Фізична географія світу : Навч. посібник. Київ. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2016. 246 с.
 - 31.Патійчук В. О. Методологія країнознавчих досліджень: Східноєвропейський національний університет ім.. Л.Українки, Кафедра країнознавства і міжнародних відносин. Луцьк : Вежа-Друк, 2017. 48 с.

32. Підгрушний Г.П., Мезенцев К.В. Привабливість території для проживання людини: методологічна та прикладні аспекти дослідження. Український географічний журнал. 2015, № 1. С. 32-41.
33. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : Постанова Каб. Міністрів України від 30.09.2020 № 898. (Офіційний вебпортал парламенту України, 2020, № 927, с. 17)
34. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти : Розпорядження Каб. Міністрів України від 14.12.2016 № 898-р.
35. Снігур К.В Ніколайчук О.А. Країнознавство : метод.рек.до вивч.дисц. Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2018. 42 с.
36. Соціальна географія: словник-довідник. М. І. Білецький, І. В. Ванда, Л. І. Котик. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2014. 164 с.
37. Теоретичне країнознавство : підручник. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 144 с.
38. Топчієв. О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. Одеса: «Астропринт», 2005. 630 с.
39. Тронько П.Т. Краєзнавство у відродженні духовності і культури. К.: Рідний край, 1994. С. 99.
40. Федеративна республіка Німеччина: загальна характеристика країни. Реферат. *Osvita.UA*. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/geograf/23511/>.
41. Фізична географія материків та океанів : підручник / ред. П. Г. Шищенко. Київ : «Академія», 2010. Т. 2 : Європа. 280 с.
42. Філософський енциклопедичний словник / ред. В. І. Шинкарук. 5-те вид. Київ : Абрис, 2001. 742 с.
43. Agbebeku H.U. (2023). A Review of the Evolution of Geography from Non-science to Science Discipline since the History of Geographic Thought. *WAJOFeL*. <https://wajofel.org/index.php/wajofel/article/view/65>
44. Blog page. URL: <https://yanahomyachenko.blogspot.com/p/blog-page-25.html>.

45. Destatis - germany's federal statistical office. URL:
https://www.destatis.de/DE/Themen/Branchen-Unternehmen/Industrie-Verarbeitendes-Gewerbe/_inhalt.html.
46. EUROGEO 2019 “*Teaching Geography in challenging times.*” (2019).
 URL: <https://www.eurogeography.eu/conferences/paris-2019/>.
47. European countries by area. Britannica.
 URL: <https://www.britannica.com/topic/European-countries-by-area>
48. European Countries by Population (2025) Worldometer.
 URL: <https://www.worldometers.info/population/countries-in-europe-by-population/>
49. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home>.
50. Germany The World Factbook. CIA.
 URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/germany/#geography>
51. Germany. *deutschland.de*. URL: <https://www.deutschland.de/en>.
52. GERMANY The World of Info.
 URL: <https://theworldofinfo.com/germany/>
53. International migration outlook 2025. URL:
https://www.oecd.org/en/publications/international-migration-outlook-2025_ae26c893-en/full-report/germany_ad94e8b.html.
54. Networks EIM Annual Report 2023.
 URL: <https://annual-report.eimrail.org/networks/>
55. Observing. Analysing. Acting. | Germanwatch e.V.
 URL: <https://www.germanwatch.org/en>
56. Publications Office of the European Union. The European Union.
 URL: <https://op.europa.eu/en/home>

57. Population by nationality and sex. Federal Statistical Office.
URL: <https://www.destatis.de/DE/Themen/GesellschaftUmwelt/Bevoelkerung/Bevoelkerungsstand/Tabellen/zensus-geschlecht-staatsangehoerigkeit-2025.html>
58. Population pyramid: Age structure of Germany from 1950 to 2070.
URL: <https://service.destatis.de/bevoelkerungspyramide/#!v=2>
59. Regional and Country Studies: Origins, Implications, Knowledge Production and Challenges (2024). Humanities and Social Sciences Online.
URL: <https://www.hssonline.cn/en/article/68642351/>
60. Social Geography: Definition & Study. Your ArticleLibrary.
URL: <https://www.yourarticlelibrary.com/social-geography/social-geography-definition-study/42831>.
61. The largest ports in Germany | ShipHub.
URL: <https://www.shiphub.co/the-largest-ports-in-germany/>
62. The study of the country studies content of the geography course (2023). Ukrainian Geographical Journal.
https://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/UGZ_2023_02_6_1.pdf
63. World Population Review. Berlin Population 2025.
URL: <https://worldpopulationreview.com/cities/germany/berlin>
64. Zastavetska L.B. Activation areas of social and economic development urban settlements Часопис соціально-економічної географії. Харків, 2016. Вип. 21 (2). С. 12-16.
65. Zastavetska L. B., Zastavetskyi T. B., Hrynda T. V. Using digital resources in geography lessons at school. Реалії та пріоритети розвитку науки та освіти. 2025. Vol. 26.
66. Zastavetska L. B. The problem of drinking water scarcity and water pollution in global cities around the world. *Подільські читання-2023*. 2023. ТНПУ ім. В. Гнатюка. С. 47–49.